

SCHEMMEER OORLOG

VAN OORLOG TOT OORLOG
PIUS XII CONTRA RIBBENTROP
MAGINOT EN SIEGFRIED
OORLOG OP PANTOFFELS
OEFENEN MET PAMFLETTEN
BOM IN HET BIERHUIS

8

Eenentwintig jaar nadat de soldaten aan het westelijk front uit de modder van hun loopgraven gekropen waren — zij althans die het geluk hadden gehad niet in die modder te zijn achtergebleven — kondigde een tweede wereldoorlog zich aan.

Zelfs toen de oorlog in feite al uitgebroken was, bleef men zich vastklampen aan de hoop dat er geen herhaling van '14—'18 zou komen. Er was geen sprake van oorlogslust, van enthousiasme, gevoed door welke overwegingen of motieven dan ook. Zelfs bij het Duitse volk, hoezeer ook opgehitst door zes jaar nazi-propaganda, viel weinig strijdlust te bespeuren. Aan een *frischer fröhlicher Krieg* dacht niemand, met uitzondering wellicht van de Polen. Maar hun ontzuivering zou snel volgen.

In Engeland en Frankrijk raakte men overtuigd van de onontkoombaarheid en van de noodzaak van een oorlog, maar dan toch een bittere noodzaak. En toen eenmaal het laatste woord gesproken was en ook in het Westen het eerste schot was gevallen, bleef het een oorlog zonder noemenswaardige strijd.

De legers van Engeland en Frankrijk zaten in de bunkers van de Maginotlinie; de Duitsers in die van de Westwall daartegenover. Een *Sitzkrieg* noemden de Duitsers al gauw deze situatie, met een spottende verwijzing naar de *Blitzkrieg* waarop ze voorbereid waren. *Drôle de guerre*, zeiden de Fransen hoofdschuddend, een rare oorlog. En ook de Engelsen hadden hun eigen term: *Phoney war*, vreemde, onwezenlijke oorlog. Het was Churchill die nog een andere, beeldender naam bedacht: *Twilight war*, schemeroorlog. Een toestand tussen vrede en oorlog in, waar soldaten die geacht werden op elkaar te schieten, liever vrolijk naar elkaar wuifden en een glas wijn of bier met elkaar dronken. Ook in de lucht ontzag men elkaar. De burgerbevolking mocht geen gevaar lopen. En zelfs op de vijandelijke troepen gooide men meer pamfletten dan bommen.

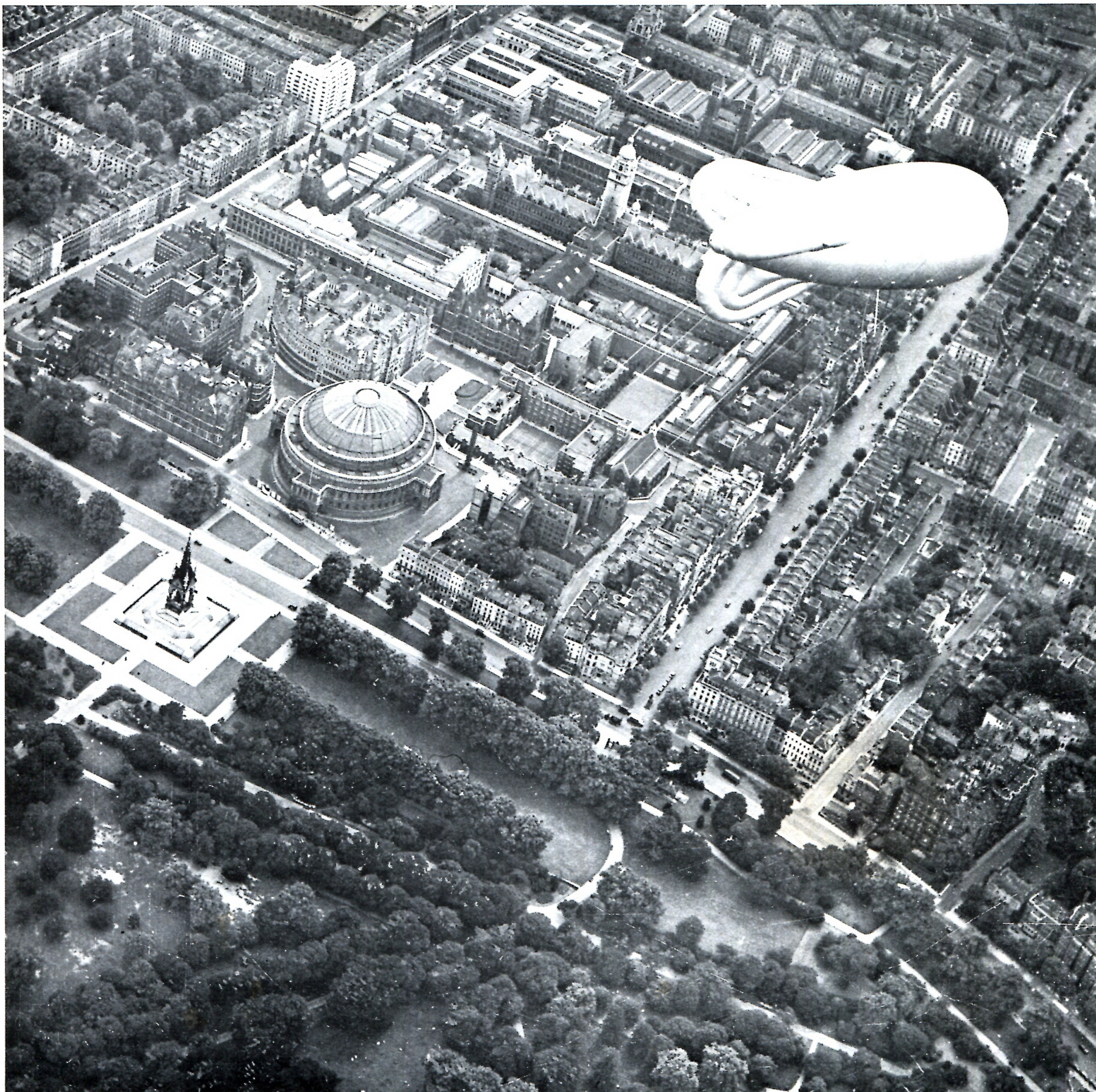
Zo bleef die onwezenlijke situatie meer dan een half jaar bestaan. Engelsen en Fransen realiseerden zich niet dat zij wellicht door snel en doortastend toe te slaan binnen een maand een beslissend voordeel hadden kunnen behalen, profiterend van de veldtocht in Polen, die beslag legde op het merendeel van de Duitse tanks en vliegtuigen. Zij gaven Hitler de tijd en de rust zijn strijdmacht in het Westen op te bouwen en zijn aanvalsplannen, waarvan ook Nederland het slachtoffer zou worden, voor te bereiden. Aanvalsplannen die bijna (maar bijna betekent altijd: niet) doorkruist werden door een bom die op 8 november 1939 ontplofte in de *Bürgerbräukeller* in München.

A.H.P.

REACTIES EN STEMMINGEN
IN DE WERELD

VAN OORLOG TOT OORLOG

DRS. A. H. PAAPE

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Oorlog! Hitler had, na jarenlang steeds weer door bluff, dreigementen en voortdurend nieuwe beloften zijn zin gekregen te hebben, nu eindelijk naar de wapens gegrepen. Het bericht was de wereld rondgeseind, door de radiostations omgeroepen, in bulletins en extra-edities van de kranten verspreid. Op de ochtend van 1 september 1939 wist een ieder het: eindelijk is het zover...

Het nieuws kon nauwelijks als een verrassing komen. Men was in de jaren na 1933 al bijna gaan wennen aan de oorlogsdreiging. Er was al te veel gebeurd om optimist te kunnen blijven. En zeker na het bekend worden van het verdrag dat Hitler met de Sowjetunie gesloten had, was het voor iedereen duidelijk dat Polen 'er onderdoor zou gaan'. Alleen, op welke manier? Zouden Engeland en Frankrijk toch weer, omwille van de vrede, toegeven? Zou Polen, evenals een jaar tevoren Tsjechoslowakije, in de steek gelaten worden? Het kon bijna niet. Het was maar al te duidelijk geworden, zo concludeerden velen, dat er aan Hitlers eisen geen einde zou komen. Zou men hem nu wéér zijn gang laten gaan, dan zou hij over een half jaar, of over een jaar, weer met nieuwe verlangens, met nieuwe dreigementen komen. En eenmaal zou hij ook zijn blik naar het Westen richten. Daarom moest hem nú een halt toegeroepen worden. Uit dit soort overwegingen werd het nieuws van de in Polen uitgebroken strijd in brede kring met een soort opluchting ontvangen: Hitler heeft dit keer eindelijk zijn zin eens niet gekregen. En voorlopig waren de verschrikkingen van de oorlog nog ver weg, ook al verwachtte men elk uur de oorlogsverklaringen van Engeland en Frankrijk.

Professor Geyl schrijft op die eerste september aan zijn vriend en collega in Londen, professor Renier:

'... de kogel is door de kerk. De gruwel van dit alles drukt op me zo erg als ik niet verwacht had. Voor de Engelsen, voor de Fransen vooral, voor de ongelukkige Duitsers (de Polen liggen ons toch het verst), wat een ontzetting. Al diezelfde ellende van 1914 in verergerde vorm.

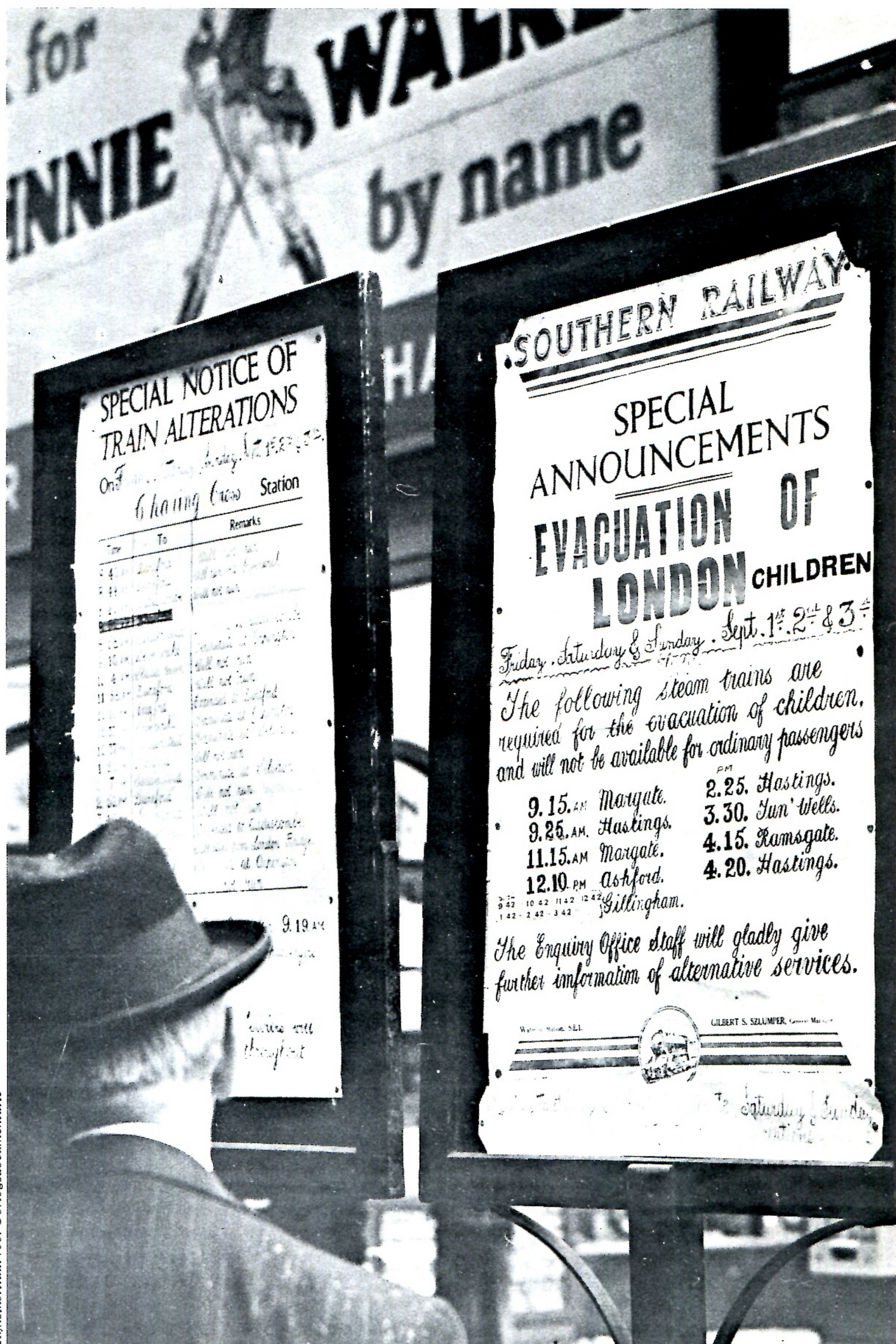
Moge het in godsnaam het eind van Hitler betekenen, dan zal het niet voor niets zijn; ditmaal niet voor niets. Ik heb die ellendeling zojuist gehoord en ik walg ervan.

Een van de grote bevrijdende gevolgen, nu al, is dat er nu tenminste in het openbaar de waarheid over Hitler gezegd zal worden. Tot nog toe schold hij en vermeden de anderen iets terug te zeggen. Dat is nu uit. Chamberlain is al begonnen. Maar ik hoop dat er nog heel wat harder en raak geslagen zal worden: geslagen met waarheden.'

De bezorgdheid en de ernst die de opluchting begeleidden, richtten zich van het eerste uur af op de berichten die uit Londen en Parijs zouden — moesten — komen. Toch bleef

het in ons land een bezorgdheid om 'de anderen'. Nederland was immers neutraal en had — zo hield men zichzelf voortdurend voor — geen gevaar te duchten. De verzekering van Hitler in zijn rede van die dag dat hij de neutrale staten zou eerbiedigen, gaf velen — tóch, altijd weer, zouden zij zich in slaap laten sussen — de geruststelling die zij misschien op dat moment nodig hadden. En uit een bericht van de regeringspersdienst dat de Duitse regering aan de Nederlandse regering verzocht had de behartiging van de Duitse belangen in Polen op zich te nemen, putte men het zoveelste bewijs: desnoods zouden alle landen ter wereld in oorlog kunnen geraken, maar Nederland zou, gezien Duitslands

geruststellend verzoek, buiten schot blijven. En zelfs over de enige groep Nederlanders die direct gevaar zou kunnen lopen, werd op die eerste september al geruststellend nieuws vernomen: 'Naar uit bij het departement van buitenlandse zaken ingekomen ambtsberichten blijkt, heeft de Senaat van Danzig de Nederlandse consul-generaal aldaar officieel medegedeeld de veiligheid en de bescherming van de Nederlandse kolonie te garanderen. De Nederlandse kolonie bevindt zich in goede welstand.' Zo meldten de avondbladen. Het vertrek van de 'Oranje' naar Nederlands-Indië zou in verband met de oorlogstoestand een dag vervroegd worden — de passage naar de tussenhavens Genua, Port Said en

Links: een van de versperringsballons die na de Duitse inval in Polen boven Londen werden opgelaten om vijandelijke vliegtuigen het naderen te beletten.

Rechts: de Engelse regering stelde lang van tevoren een schema op voor het evacueren van honderdduizenden Londense kinderen naar veiliger plaatsen.

Suez was vervallen. Men zou niet, zoals gebruikelijk, door de Middellandse Zee en het Suezkanaal varen, maar om Afrika heen. De volgende dag bleken nieuwe moeilijkheden voor ons internationale verkeer te zijn ontstaan. Het 'Indië-vliegtuig', dat op die dag zijn lange reis naar Batavia had moeten aanvangen, was niet vertrokken: Duitsland zowel als Frankrijk hadden een verbod tot overvliegen van hun grondgebied uitgevaardigd. Wie verder de avondbladen van 1 september doorbladerde kon, als goed Nederlander, nóg een geruststelling uit de inhoud putten: de Amsterdamse effectenbeurs bleek die dag 'prijshoudend, zeer rustig' te zijn geweest. En met betrekking tot het buitenland kon men

lezen dat Mussolini een internationale conferentie voorgesteld had, dat het leven in Rome 'rustig zijn gang' ging, dat in Frankrijk de algemene mobilisatie en de staat van beleg afgekondigd waren en dat Polen medegedeeld had de neutraliteit van Litouwen te zullen eerbiedigen. En tenslotte dat Hitlers rede 'een ernstig gehoor' had ontmoet.

'Een ernstig gehoor.' Geen uitbundige toejuichingen en enthousiaste taferelen. De stemming in Berlijn verschilde hemelsbreed met die van vijftig jaar tevoren, bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Deelname aan de oorlog was toen bijna 'een zaak van het volk' geweest, niet uitsluitend een beslissing van een regering of van één man.

Uitbarstingen van enthousiasme en strijdlust waren toen in Berlijn dagelijkse schouwspelen in de straten. De troepen die door de stad marcheerden, op weg naar de treinen die hen naar de fronten zouden brengen, werden met bloemen en geschenken overladen.

Nu, zelfs in het Derde Rijk, waar censuur, gelijkschakeling en nazi-propaganda al verscheidene jaren hun werk gedaan hadden, ontbraken spontane bijvalsbetuigingen van enige omvang. Hitlers tocht van de rijkskanselarij naar de Kroll-Opera voor het uitspreken van zijn rede was niet begeleid door opgetogen juichende menigten — zijn terugkeer evenmin. Zijn rede had de hoop op het uitblijven van een gewapend conflict doen plaats-

maken voor diepe bezorgdheid. Er was een duidelijke geest van teleurstelling. *'Hitler macht keinen Krieg, das hat er uns versprochen,'* zo had men immers keer op keer kunnen antwoorden aan hen die hun twijfel uitten of het ditmaal wel zonder schieten zou aflopen. De nazi-leiders hadden die stemming goed gepeild en verklaarden zelfs dat er van oorlog geen sprake was. Er was immers geen oorlogsverklaring aan Polen overhandigd, noch was er een ontvangen? In de officiële communiqués werd nog slechts gesproken over 'gevechten', 'aanvallen' en 'afweer'; de indruk werd gewekt dat de strijd in Polen niet meer dan plaatselijke betekenis had. Het woord 'oorlog' werd systematisch vermeden. Het

Rechts: de Britse minister-president Neville Chamberlain verlaat nr. 10 Downing Street om naar het 'House of Parliament' te gaan na zijn verklaring: 'This country is at war with Germany.'

Boven: meneer en mevrouw Chamberlain waren op alles voorbereid en wandelden met gasmaskers in schoudertasjes door Londen.

Links: de leerlingen van een blindenschool verlaten het gebouw om met drommen andere kinderen in honderden extra-treinen naar het platteland vervoerd te worden, veilig voor de verwachte luchtaanvallen.

zou nog twee dagen duren voor men daarmee in Duitsland werd geconfronteerd.

In diezelfde sfeer van volksmisleiding lag een nieuw strijdmiddel, dat de Duitse regering had uitgebroed. Op de avond van 1 september begon men de Poolse en Engelse radiozenders te storen. Toen omstreeks acht uur in de avond radio Warschau in het Frans een verslag uitzond van de rede die Chamberlain die dag gehouden had, klonk plotseling een felle morsezender door de uitzending heen. De zenders Droitwich, London, Scottish Regional en andere Engelse stations werden eveneens door fluitende morsesenen onverstaaenbaar gemaakt en staakten, na urenlange pogingen, de uitzending of weken uit naar andere golflengten.

Die storing hield overigens een erkenning in van de (voorlopige) mislukking van een maatregel die men ook die dag afgekondigd had: een verbod voor de Duitse bevolking om naar buitenlandse zenders te luisteren op straffe van overbrenging naar een concentratiekamp. Politie en Gestapo begonnen onmiddellijk de naleving van het verbod te controleren. 'De eerste slachtoffers van het nieuwe decreet... zijn reeds gevallen,' zo meldde een verslaggever van een Nederlandse krant op 2 september ergens uit West-Duitsland. Zo leefden vele Duitsers nog enkele dagen tussen hoop en vrees, hoop vooral op wat nauwelijks meer te verwachten was: een terugschrikken voor de consequenties van de beloften aan Polen van Engeland en Frankrijk.

In Engeland was het nieuws van de Duitse inval met verbittering ontvangen. Men zag er een duidelijke bevestiging in van de overtuiging dat er met Hitler niet te praten viel en dat er maar één oplossing was om de internationale samenleving weer gezond te maken: het uitvechten met het Derde Rijk. Algemeen werd een snelle oorlogsverklaring verwacht; men aarzelde geen ogenblik met de uitvoering van maatregelen die lang tevoren getroffen waren om de burgerbevolking te beschermen. Honderden versperringsballons werden aan lange kabels boven en in de omgeving van Londen opgelaten om vijandelijke vliegtuigen de nadering te beletten. De laatste hand werd gelegd aan de bescherming van openbare gebouwen door middel van meer dan twee miljoen zandzakken en aan de bouw van grote openbare schuilkelders tegen luchtaanvallen. Meer dan een miljoen vernuftig gefabriceerde zogenaamde Anderson-kelders (privé-schuilkeldertjes voor vier tot zes personen) waren gereed. Vijftig miljoen gasmaskers waren aan de bevolking uitgereikt: daaronder anderhalf miljoen speciale gasmaskers voor kinderen beneden vijftien jaar, minder afstotend gemaakt door een rood gelaatstuk, een blauwe container en felle randen rond de oogstukken. De naam Mickey Mouse probeerde er een speelgoedachtig karakter aan te geven.

En al in de ochtend van 1 september begon de grote uittocht uit de steden waarvan men dacht dat ze in de gevarenzone lagen; kinderen, vele met hun moeders, trokken in lange colonnes naar de stations en werden met honderden extra-treinen volgens een lang tevoren zorgvuldig voorbereid schema naar minder gevaarlijke streken vervoerd. De helft van de Londense schoolkinderen ging naar het plat-

teland. De zieken die vervoerd konden worden, werden uit de ziekenhuizen in Londen overgebracht naar andere oorden; zowel voor hun eigen veiligheid als om plaats te maken voor de slachtoffers van luchtbombardementen. Zo ging het ook in Portsmouth, Southampton, Birmingham, Coventry, Manchester, Sheffield, Liverpool, Leeds en andere plaatsen. In drie dagen tijds werden anderhalf miljoen mensen geëvacueerd, vaak vele honderden kilometers ver. Ook de Londense dierentuin werd ontruimd.

Engeland bereidde zich voor op de oorlog. Heel Engeland was ervan overtuigd dat die zou komen, behalve, naar het scheen, de regering.

Chamberlain klampte zich nog altijd vast aan de hoop tóch nog een vreedzame uitweg te vinden, aan de hoop Hitler tóch nog tot rede te kunnen brengen. Hij voerde besprekingen met de Labour-leiders om hen te bewegen in een nieuw kabinet onder zijn leiding zitting te nemen. Zij weigerden onder hem te dienen. Churchill, sedert jaren tegenstander van de *appeasement*, stemde toe, maar hoorde twee dagen lang niets meer van de premier.

Om zes uur die eerste dag hield Chamberlain een redevoering in het Lagerhuis, men verwachtte een aankondiging van de oorlog. 'Ik ben niet voornemens hedenavond veel woorden te gebruiken. Eerder dan voor een rede is thans de tijd gekomen voor daden.'

Süddeutscher Verlag

Zo begon hij; zijn woorden werden met gejuich begroet. Maar hij ging verder. Achttien maanden geleden (in de tijd van de *Anschluss* — A.H.P.) heb ik gebeden dat ik niet de verantwoordelijkheid zou moeten dragen Engeland te vragen de vreselijke beslissing inzake oorlog te nemen. Ik vrees dat het mij niet mogelijk zal zijn die verantwoordelijkheid uit de weg te gaan.

Nu alle terzake dienende documenten gepubliceerd zijn, zullen wij voor de rechtbank der historie staan in de wetenschap dat de verantwoordelijkheid voor deze vreselijke ramp op de schouders van één man ligt. De Duitse rijkskanselier heeft niet geaarzeld de wereld in ellende te dompelen om zijn eigen

duidelijker: 'Een strijd tegen de dictatuur, de nationaal-socialistische hegemonie, de Gestapo, de concentratiekampen, de pogroms en de gummistokken. Wij kunnen niets anders doen dan tot het einde vechten, totdat dit alles vernietigd is; de vrijheid en het geluk van ons nageslacht staan op het spel.'

En 'The Times' benadrukte de eensgezindheid van het Engelse volk in deze spannende dagen: 'Het land is zeker nooit zo eensgezind geweest als thans om elk besluit van zijn leiders te steunen, nu wij op het punt staan tot een oorlog over te gaan.' De spanning steeg met rasse schreden die zaterdag. Heel Engeland achtte niet alleen een oorlog onvermijdelijk, maar noodzakelijk. Een voor 's mid-

ogenblik een oorlog uit de weg te gaan.' Er ontstond rumoer. Toen Arthur Greenwood naar het spreekgestoelte liep om als leider van de Labour-fractie (bij afwezigheid van de zieke Clement Attlee) de speech van de premier te beantwoorden, klonk er een kreet uit de banken van de conservatieven. Het was de kleine Leo Amery, felle vechter en overtuigd anti-appeaser. 'Speak for England, Arthur!' Andere conservatieven, beschaamd door de houding van 'hun' premier, namen de kreet over; en ook vanuit de Labour-banken kwamen de kreten: 'Speak for Britain!' Greenwood, gegrepen door het belang van het ogenblik, hield een waardige en sterke speech. 'Dit is waarlijk een ernstig ogenblik.'

onzinnige ambities te dienen.' Maar daar bleef het bij. Wel een boodschap aan Hitler om zijn troepen uit Polen terug te trekken, maar geen ultimatum, geen tijdslimiet.

Maar Chamberlain stond in Engeland bijna alleen. De 'Daily Telegraph' schreef de volgende dag: 'Engeland heeft in zijn lange geschiedenis nooit, zelfs niet in 1914, een oorlog afgewacht met groter overtuiging van zijn recht dan thans, nu het beloofd heeft het Poolse volk te beschermen tegen meedogenloze agressie. Engeland wil Duitsland niet vernietigen, maar het nazi-bewind, dat van Duitsland een onderdrukker der zwakkere landen gemaakt heeft, uitroeien.'

De 'Daily Herald' stelde het zo mogelijk nog

Op 3 september, de dag waarop de Engelsen aan Duitsland de oorlog verklaarden, groeften tal van Londenaren samen bij de nieuwsbronnen.

dags aangekondigde speech van Chamberlain in het Lagerhuis werd twee keer uitgesteld. Er vond druk overleg plaats met Frankrijk. Eindelijk, om half acht 's avonds, kwam Chamberlain, bleek en gespannen, aan het woord in een tjokvol Lagerhuis, in een sfeer van ongeduld en verwachting. De stemming was geladen. Het werd een speech die een tweede München leek aan te kondigen, culminerend in de zin: 'Ik zou geen kans willen laten voorbijgaan om zelfs op het laatste

Ik geloof dat het gehele Huis ontdaan is door de mededelingen van de heer Chamberlain... Ik ben zeer verontrust. De aanvalsdad is achtendertig uur geleden gepleegd. Op het moment dat die daad gepleegd werd, trad een van de belangrijkste verdragen van onze tijd in werking... Ik vraag mij af hoe lang wij nog bereid zijn te weifelen op een moment dat Groot-Brittannië en de beschaving in gevaar zijn.'

Het hele Huis juichte hem toe. Als hij op dat moment een motie ingediend had om de regering ten val te brengen, zou hem dat ongetwijfeld gelukt zijn. Omwille van de eenheid van de natie liet hij het na.

Enkele uren later was de beslissing gevallen.

Heftige telefonades met Parijs leidden kort na middernacht tot overeenstemming over de aan Berlijn te stellen tijdslimieten. Inmiddels had Winston Churchill, teleurgesteld door de houding van Chamberlain en niet begrijpend waarom hij na het onderhoud van de vorige dag niets meer vernomen had over zijn opnemings in het kabinet, een brief naar Chamberlain geschreven: 'Hedenavond had het Huis het gevoel dat aan de daar heersende geest van nationale eenheid te kort is gedaan door een merkbare verslapping in onze vastberaden houding. Geenszins onderschat ik de moeilijkheden waarvoor gij u ten aanzien van de Fransen gesteld ziet, doch ik vertrouw dat wij ons besluit thans onafhan-

'Een ieder was,' schrijft hij in zijn memoires, 'zoals alle Engelsen die op het punt staan iets onbekends te ondergaan, opgewekt en vol grapjes. Toen ik bij de ingang de ledige straat inkeek en vervolgens een blik wierp op het stampvolle vertrek onder mij, rezen voor mijn verbeelding taferelen op van verwoestingen, van slachtingen en geweldige explosies, die de aarde deden sidderen; ik zag gebouwen die tot stof en puin ineens stortten en brandweerploegen en ambulances die door de rookwolken ijlden onder het geronk van de vijandelijke vliegtuigen. Immers, had men ons niet verteld hoe gruwelijk de luchtaanvallen zouden zijn?' Daarop draaide hij zich om en ging, 'gewapend met een fles cognac en ande-

Churchill in het *War Cabinet* opgenomen als *First Lord of the Admiralty*, minister van marine. Hij kwam terug op een stoel die hij bijna vijftientig jaar geleden had moeten verlaten. Tegen zes uur die avond vlogen de radio's over de oceanen naar alle schepen van de Britse vloot: 'Winston is terug.' Dat toen inmiddels ook Frankrijk al in oorlog was met Duitsland, was nauwelijks meer dan een formaliteit. Frankrijk, veel minder eensgezind, nog veel minder voorbereid op een oorlog dan Engeland, had ook op 1 september de algemene mobilisatie en de staat van beleg afgekondigd. Minister-president Daladier had op 2 september in de Kamer verklaard dat hij onderhandelingen met

UW KURKEN, SIR

Er werden veel goedbedoelde adviezen gegeven over hoe te handelen bij een luchtaanval. In 'The Times' gaf een ex-piloot van 1914-1918 een merkwaardige raad. De mensen mochten onder geen beding omhoog kijken als de vijandelijke luchtmacht was gearriveerd, zei hij. 'De witte stippen van de ontelbare omhooggeheven gezichten zullen uit een vliegtuig zelfs op grote hoogte te zien zijn en ze zullen een goed en uitdagend doelwit vormen.' Degenen die hun nieuwsgierigheid niet zouden kunnen bedwingen, werd aangeraden hun gezicht te overschaduwden met hun hoed. De zeer voorzichtigen hadden kurken bij zich of andere voorwerpen om tijdens luchtaanvallen op te bijten, zulks vanwege de theorie dat de trommelvliezen niet zouden scheuren als de mond gedeeltelijk geopend was. In de deftige families presenteerden de bedienden na het diner kurken op een zilveren schotel. 'Uw kurken, sir.'

(Uit *The Phoney War on the home front* van E. S. Turner.)

In de morgen van 5 september haastten de Parijzenaars zich de straat op om uit de net van de persen gerolde kranten het laatste nieuws te vernemen over de oorlog in het algemeen en in het bijzonder over het luchtalarm dat die morgen vroeg de stad had gewekt. Hoewel minder eensgezind dan de Engelsen aanvaardden ook de Fransen de situatie.

kelijk zullen nemen en aldus onze Franse vrienden alle leiding zullen geven die noodzakelijk zou kunnen zijn.'

Het was niet meer nodig. De tekst van het ultimatum werd opgesteld, de tijdslimiet was bepaald. Om kwart over elf de volgende ochtend klonk de stem van Chamberlain uit de luidsprekers van de wereld: '*This country is at war with Germany.*' Hij kon niet nalaten eraan toe te voegen: 'U kunt u voorstellen hoe bitter het voor mij is dat mijn lange worsteling om de vrede te winnen gefaald heeft.' Enkele minuten nadat Chamberlain uitgesproken was, loeiden over Londen de luchtalarmsirenes. Een ieder spoedde zich naar de hem aangewezen schuilplaats, ook Churchill.

Associated Press

re passende medische troostmiddelen', de schuilplaats in, die bestond uit 'een open souterrain, dat niet eens met zandzakken beschermd was'.

Het alarm duurde maar kort. Een eenzaam, onaangekondigd Frans vliegtuig had het veroorzaakt. Spoedig klonk het 'alles veilig'. Toch had in die korte tijd een luchtgevecht plaatsgehad. Een storing in het verdedigingsstelsel van de *Royal Air Force* was oorzaak geweest dat twee groepen gevechtsvliegtuigen naar het gebied van de Theems gezonden waren. Toen zij elkaar daar ontmoetten, werden twee vliegtuigen neergeschoten, één piloot kwam om het leven.

Het werd nu ernst. Een paar uur later was

Duitsland nog mogelijk achtte en er ook toe bereid was. 'Onverbiddelijke voorwaarde is echter dat de gevechten onmiddellijk worden gestaakt, de troepen over de Duitse grenzen worden teruggetrokken en vrije onderhandelingen worden gevoerd.' Het was een bij voorbaat tot mislukken gedoemd verlangen. Om vijf uur in de middag van de derde september had ook Frankrijk gedaan waartoe het verplicht was.

In Warschau was men bijna uitzinnig van vreugde. Men holde juichend de straat op, viel in elkaars armen en trok zingend en jubelend rond. De toejuichingen voor de Britse en Franse ambassades namen bijna geen einde... De desillusie zou spoedig volgen.

HET VOLK EN DE OORLOG

Allerlei aspecten van de oorlog drukten in september 1939 hun stempel op Groot-Brittannië. Hoe het Britse volk de oorlog ervoer, wordt beschreven in *The People's War* van Angus Calder. Over de periode september 1939 — mei 1940 schrijft hij onder meer: De uitwerking (van de verduistering) was veelomvattend en direct. Een van de nuchterste, meest onaandoenlijke officiële Britse historici die over de oorlog schreven, merkt zonder overdrijving op dat de verduistering 'de levensomstandigheden dieper beïnvloedde dan enig ander aspect van de oorlog'.

Ten eerste waren de meeste mensen elke avond tenminste vijf minuten bezig om hun ramen te verduisteren. Als er van de straat af ook maar het kleinste straaltje licht te zien was, had je alle kans dat iemand van de luchtbescherming onbeleeft hard op je deur begon te bonzen... Na het geploeter met punaises, dik papier of zware, zwarte gordijnen kon de burger het dan wel eens in zijn hoofd krijgen na het eten de stad in te gaan — om dan meteen van dat plan af te stappen en zich vol berusting te installeren met een boek. Na een uur gelezen te hebben

kroop men dan maar vroeg onder de wol, in de hoop zonder onderbreking van een door de omstandigheden noodgedwongen lange nachtrust te mogen 'genieten.'

'Zoals het klokje thuis tikt, tikt het nergens, maar we horen het nu wel erg veel tikken' was in die dagen een populair liedje.

Die min of meer gedwongen honkvastheid ontstond, doordat een avondlijke tocht naar het uitgaanscentrum van de stad een ware bezoeeking was, die soms zelfs ernstige risico's met zich meebracht. September 1939 gaf plotseling bijna een verdubbeling te zien van het normale aantal verkeersslachtoffers. Veel mensen werden gewond of vonden de dood doordat zij in het donker in kanalen of van trappen en stoepen vielen, door glazen daken stapten of van de perrons op de rails terechtkwamen. Uit een Gallup-enquête van januari 1940 bleek dat een op de vijf Engelsen door de verduistering letsel had opgelopen.

De eerste nieuwe radiopersoonlijkheid van de oorlog was niet iemand van het inspirerende patriottische soort dat men heden ten dage zo veelvuldig kan beluisteren in uitzendingen van de BBC. Het was een man van Amerikaans-Iers-Britse afstamming, die William Joyce

heette. Deze Joyce, een voormalige medewerker van de Britse fascistische leider Oswald Mosley, kreeg de bijnaam lord Haw Haw (wegens zijn pedant-deftige uitspraak). De Haw-Haw-uitzendingen waren erop gericht het vertrouwen van de Britten in het nieuws van de gecensureerde pers te ondermijnen. Verder werd in de uitzendingen rechtstreeks propaganda gemaakt tegen Winston Churchill (die in de nazi-contreien toen al als vijand nr. 1 werd gezien), tegen de joden en tegen de 'plutocratie'. De teksten, die door de Duitsers werden geschreven, waren vaak even belachelijk als absurd. Maar Joyce was een talentvolle propagandist en hij had meer succes dan officieel werd toegegeven. Nieuwsgierigheid en het ontbreken van werkelijk belangrijk militair nieuws bezorgden hem een enorm gehoor. Volgens een overzicht van het najaar van 1939 luisterden zes miljoen volwassenen — ruim 16% van alle luisteraars — regelmatig naar Haw Haw, terwijl nog een achttien miljoen mensen af en toe luisterden. Eind januari 1940 bracht een serieuze steekproef aan het licht dat meer dan een kwart van de mensen de dag tevoren het Engelstalige nieuwsprogramma uit Duitsland (Joyce's programma) hadden gehoord.

ABONNEMENT
per kw. 1.80 — 12 kw. 18.00 — 1 jaar 180.00
Directie: Rotterdam 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100.
OCHTENDBLAD A

NIEUWE ROTTERDAMSCHES COURANT

Zaterdag 2 September 1939

Directie: M. NUGT

Tel. Rotterdam 27500 en 27501, van 21.30 uur af 27506.
Zondag tot 11 uur 27501. Den Haag 116220. A'dam 33090

Mete JAARGANG No 412

Uitgever: Nieuwe Rotterdamse Courant N.V. te Rotterdam

Postkantoor: Mr. P. C. B. B. B.

Postbus No. 214 — Telegrafisch Adres: NIEUW ROTD.
Postverzekering Rotterdam No. 40 — Leeuwarden No. 1758.

WEERBERICHT

v. d. Kon. Ned. Meteor. Inst. te Delft
VERWACHTING: voor het gebied van Nederland, België en Noord-Frankrijk. De temperatuur zal dalen, de wind zal zuiden waaien. De kans op regen is gering. De kans op mist is gering. De kans op sneeuw is gering.

Engeland en Frankrijk aanvaarden den oorlog

Henderson en Coulondre eischen te Berlijn onmiddellijke stopzetting van de aggressie en terugtrekking van de Duitse troepen van Poolsch gebied

Ingeval van een negatief antwoord vragen zij hun paspoort

DE DUITSCHE GENERALE STAF MELDT SUCCESSEN

Alle voor gisteren gestelde doelen bereikt

De Polen zeggen, dat de aanvallen zijn weerstaan

Het D.N.B. meldt uit Berlijn: Het opperbevel van de Wehrmacht deelt mede:

De Duitse oorlogsmacht, van Bielefeld, Düsseldorf en Oost-Pruisen uit hebbende, aan alle fronten reeds vandaag met gestelde doelen. De troepen, welke op het Zuiden over het gehele zijn opgericht, hebben de linie Neumarkt-Sudowa bereikt. Ten Zuiden van Moravisch Odrauwa is de Gila bij Teschen overtroffen. Ten Zuiden van het industriegebied rukken de Duitse troepen ter hoogte van Katowitz op.

De troepen, welke uit Silezië zijn vertrokken, zijn op march in de richting van Tarnobrzeg en Noordelijk daarvan. In den Corridor naderen de troepen de Brahe en is de Netze bij Nakel bereikt.

De troepen, welke uit Oost-Pruisen oprukken, zijn ver op Poolsch gebied in strijd gewikkeld.

De Duitse luchtmacht heeft in herhaalde krachtige aanvallen de militaire objecten op verscheidene Poolsche vliegvelden bestookt.

De Polen zeggen, dat de aanvallen zijn weerstaan.

Het opperbevel van de Wehrmacht deelt mede: De Duitse oorlogsmacht, van Bielefeld, Düsseldorf en Oost-Pruisen uit hebbende, aan alle fronten reeds vandaag met gestelde doelen. De troepen, welke op het Zuiden over het gehele zijn opgericht, hebben de linie Neumarkt-Sudowa bereikt. Ten Zuiden van Moravisch Odrauwa is de Gila bij Teschen overtroffen. Ten Zuiden van het industriegebied rukken de Duitse troepen ter hoogte van Katowitz op.

De troepen, welke uit Silezië zijn vertrokken, zijn op march in de richting van Tarnobrzeg en Noordelijk daarvan. In den Corridor naderen de troepen de Brahe en is de Netze bij Nakel bereikt.

De troepen, welke uit Oost-Pruisen oprukken, zijn ver op Poolsch gebied in strijd gewikkeld.

De Duitse luchtmacht heeft in herhaalde krachtige aanvallen de militaire objecten op verscheidene Poolsche vliegvelden bestookt.

Van Poolsche zijde is gisterenavond medegedeeld dat de Poolsche strijdkrachten er in geslaagd zijn den Duitischen aanvallen op alle punten tegen te houden. Voorts wordt van deze zijde gemeld, dat de Polen in de buurt van Dantzig een Duitischen gewapenden trein hebben buitgemaakt.

OOK EEN STAP VAN COULONDRE

De Fransche ambassadeur te Berlijn, Coulondre, heeft gisteravond bij de Duitse regering een soortgelijke stap gedaan als de Engelsche ambassadeur, welke door Chamberlain gisteravond in het Lagerhuis is aangekondigd.

Het Fransche parlement hedenmiddag bijeen

Het Fransche parlement zal vanmiddag om drie uur bijeenkomen.

Kort na half tien gistermiddag werd de afkondiging van de algemeene mobilisatie bekend gemaakt en tegen twee uur in speciale edities van de bladen gepubliceerd.

De rust, welke den geheelen morgen heerste, had, werd niet verstoord. De menschen verdronken zich rondom de kloaken en de straatverlichting bleef branden.

telefonisch den ambassadeur van Polen gevraagd of hij een mededeeling had te doen als ambassadeur dan wel als gevolmachtigde.

Lipski antwoordde: in zijn hoedanigheid van ambassadeur. Von Weizsäcker beperkte zich ertoe hem te kennen te geven, dat hij daarvan verslag zou uitbrengen aan von Ribbentrop.

Des avonds werd Lipski door von Ribbentrop ontvangen, wien hij de mededeeling deed op het verzoek der Poolsche regering.

Om half negen deelde de Duitse radio mede, dat om negen uur een belangrijke mededeeling zou worden uitgezonden. Deze draadloos uitgezonden mededeeling gaf een opsomming van Duitse voorstellen, welke ter kennis van de Polen werden gebracht van de Duitse regering en welke de Duitse regering door de Poolsche regering als afgevaardigden beschouwde, aangezien deze geen gevolmachtigde had gezonden om er in den door de rijksregering vastgestelden tijd kennis van te nemen.

Gisterochtend vroeg heeft de Duitse radio de proclamatie van den Führer aan het leger uitgevaardigd, waarin werd verklaard, dat Duitschland voortaan geweld met geweld zou beantwoorden. Eenige uren later deelde de

waarin de Poolsche regering zeide, dat zij bereid was op basis van wederkeerigheid, de garantie te geven, dat in geval van onderhandelingen Poolsche troepen niet de grens zouden schenden van het Duitse rijk, mits een overeenkomstige waarborg door de Duitschers werd gegeven. Wij hebben nooit eenig antwoord ontvangen van de Duitse regering op dit voorstel.

HENDERSON'S STAP TE BERLIJN

Chamberlain vervolgde: De Britsche ambassadeur heeft Berlijn medegedeeld dat, tenzij verzekeringen werden gegeven, dat iedere aggressive actie wordt opgeschort en de Duitse troepen uit Polen worden teruggetrokken, de Britsche regering zonder aarzeling hare verplichtingen zal nakomen.

Sprekende over den aan den Britschen ambassadeur te Berlijn opgedragen stap zeide Chamberlain nog:

„Wanneer het antwoord van de Duitse regering op onze waarschuwing ongunstig is, en ik kan niet veronderstellen, dat het anders zal zijn, heeft de Britsche ambassadeur instructies gekregen om zijn

EEN ONTMOETING IN
VATICANSTAD

PIUS XII CONTRA RIBBENTROP

PROF. DR. A. F. MANNING

Vaticaanstad, 11 maart 1940. Tegen elf uur draait een colonne van drie pauselijke automobielen met een acht man sterke Duitse delegatie het Pietersplein op. De Duitse minister van buitenlandse zaken, Von Ribbentrop, had drie dagen tevoren een audiëntie bij de paus aangevraagd.

Al had men geen ruchtbaarheid gegeven aan het voorgenomen bezoek aan de paus, het ceremonieel was er niet minder om. De Duitse gasten genoten van de Zwitserse garde en stelden vergenoegd vast dat het protocol voor extra-belangrijke gelegenheden werd toegepast. Ze waren ook dankbaar voor de woorden van de paus en zijn goede wensen voor het Duitse rijk. En ze vonden het een unieke ervaring de onaardse majesteitelijkheid van Pius XII van dichtbij mee te maken. Tevoren waren de hoofdpersonen wat nerveus geweest. De verstandhouding tussen het Vaticaan en het nazi-regime was niet best en in geen maanden had de Duitse ambassadeur een bezoek afgelegd.

Bij het eigenlijke gesprek was geen tolk aanwezig, omdat de paus voortreffelijk Duits sprak. Pius XII begon met de verzekering dat het Duitse volk een speciale plaats in zijn hart innam, waarna de minister weinig stijlvol vertelde dat hij via de champagnehandel bij buitenlandse zaken terechtgekomen was en dat hij niet gelovig was. Evenmin als de Führer mocht hij echter als een vijand van de kerk worden beschouwd. De paus haakte daarop in en wees erop dat de Duitse geestelijken zich altijd als goede patriotten hadden gedragen. Hij haastte zich een mogelijk misverstand uit de weg te ruimen: tijdens een recent gehouden toespraak waarin hij blijk had gegeven van zijn diep medelijden met 'een klein volk', had hij niet de Polen bedoeld maar de Finnen. Heel omzichtig begon hij te spreken over de toestand van de katholieken in Duitsland, waar seminaries gesloten en kruisbeelden uit de scholen verwijderd waren en waar

De Duitse delegatie onder leiding van Von Ribbentrop (midden) in het Vaticaan.

de bisschoppen alle invloed op onderwijs en jeugdbeweging was ontnomen.

Von Ribbentrop antwoordde uitvoerig — hij was altijd breedsprakig — en verklaarde gedeceideerd dat het nu niet het moment was om allerlei kleinigheden te bespreken. Het nationaal-socialisme had voor een ingrijpende omwenteling gezorgd en bovendien was Duitsland in een strijd om zijn bestaan gewikkeld. Ná de oorlog zou men de verhouding kerkstaat in haar geheel bezien en konden detailzaken worden geregeld. Tot zolang moesten de geestelijken zich buiten de politiek houden. De paus moest overigens niet vergeten dat Hitler Duitsland en Europa had gered van het communistische gevaar. De naziminister trof de gevoelige snaar, want het bolsjewisme was voor deze paus de allerergste ramp, vergeleken waarbij elk ander probleem in het niet zonk. Of er dan nu niets meer vanuit Moskou te vrezen was, vroeg Pius XII. Von Ribbentrop begreep dat zijn gastheer dacht aan het non-agressiepact van augustus 1939 en bagatelliseerde dit met de geruststelling dat dit alleen betekenis had voor de buitenlandse politiek en in samenhang met de Europese oorlog gezien moest worden. De Duitser raakte op dreef en zette met groot vertoon van zelfverzekerdheid de paus uiteen dat Duitsland zéér, zéér sterk was en dat Frankrijk en ook Engeland nog dit jaar om vrede zouden smeken. Nog even probeerde de paus een andere kwestie aan te roeren: hij zou zo graag zien dat eindelijk aan een lid van de Berlijnse nuntiatuur verlof gegeven zou worden naar het bezette Polen te reizen om zich op de hoogte te stellen van de stand van zaken op kerkelijk gebied en toe te zien op de besteding van de gelden die de paus voor hulpverlening ter beschikking had ge-

steld. Dat kon niet, weerde Von Ribbentrop af.

Vijf minuten na afloop van de audiëntie zou de kardinaal-staatssecretaris Maglione datzelfde thema aansnijden. Dit gesprek verliep veel concreter en de sfeer werd navenant stekeliger. De minister verklaarde na afloop aan zijn omgeving dat hij erover had gedacht boos weg te lopen.

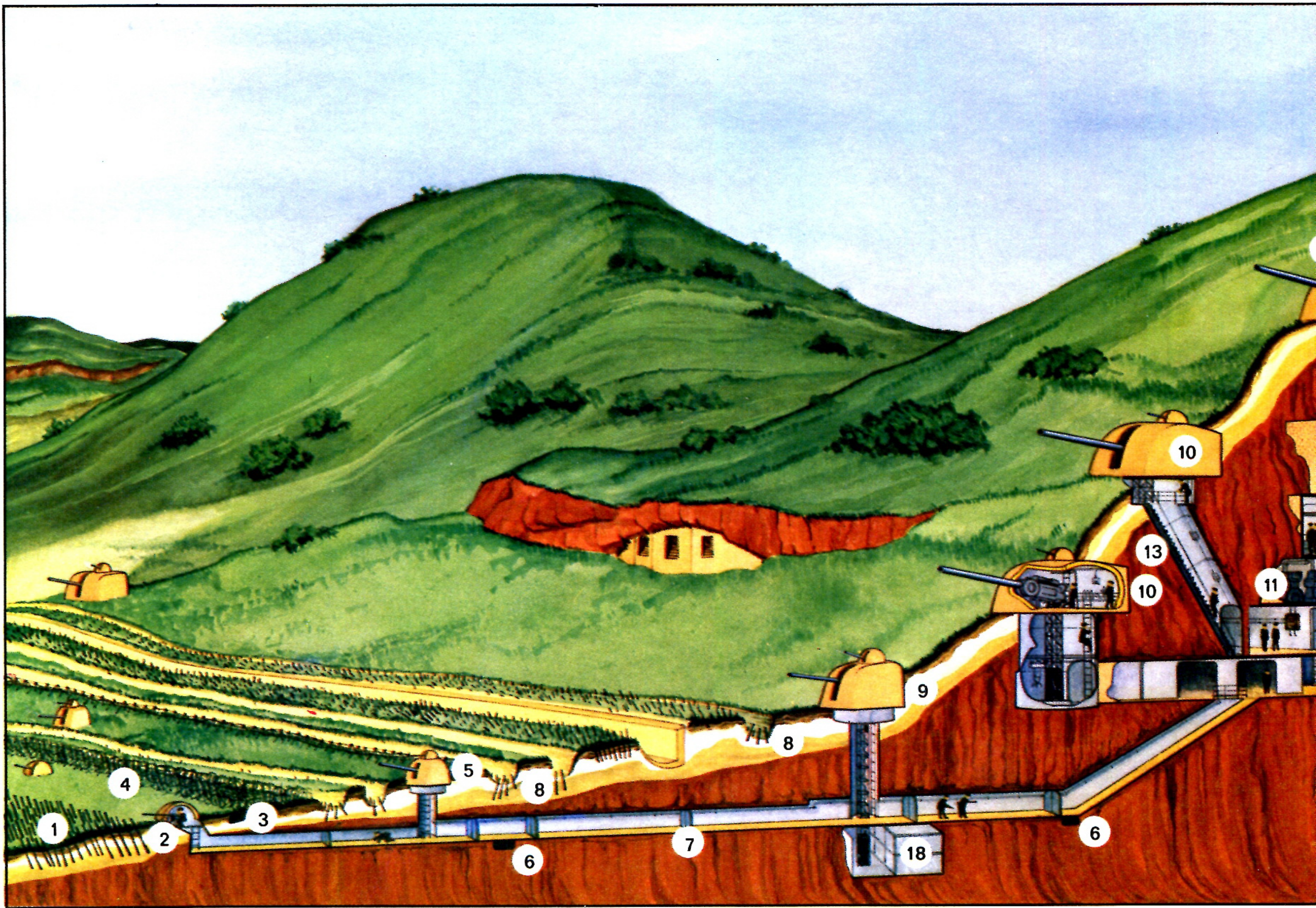
Het gesprek tussen de paus en Von Ribbentrop, waarvan we tenminste drie verslagen hebben, was dus in goede sfeer verlopen. De paus had zich uitgesloofd om van zijn sympathie voor Duitsland te laten blijken en had een werkelijke discussie over moeilijkheden vermeden. Ofschoon hij goed op de hoogte was van het beestachtige optreden van de Duitsers in Polen, onthield hij zich van enigerlei kritiek. Het hele gesprek was symptomatisch voor de houding van Pius XII in de jaren 1939—1945; hij trok zijn vooroorlogse veroordeling van de nationaal-socialistische beginselen niet in, maar hoedde zich voor kritiek uit vrees de Duitse katholieken in grote moeilijkheden te brengen. Hij uitte nimmer een openlijk en vlammend protest tegen de misdaden, waarover hij goed was geïnformeerd. Hij was meer bezorgd over strikt katholieke belangen dan solidair met de lijdende mensheid. Hij zweeg en schipperde. Tactische overwegingen wogen zwaarder dan christelijk humanisme. Tegenover het absolute kwaad kan men niet het staatsbelang of groepsbelang plaatsen. Hij was geen voortrekker maar een aanpasser, die wellicht zijn eigen positie en invloed heeft overschat.

Toen die maandagmiddag om één uur de paus en kardinaal Maglione nog even napraatten over de Duitse minister, zou de paus gezegd hebben: 'Ik heb tot hem recht uit het hart gesproken. Laten we hopen dat God zijn ogen zal openen.' Waarop de kardinaal reageerde: 'Laten we hopen dat God ze zal sluiten...'

DE MILITAIRE KRACHTEN
IN HET WESTEN

MAGINOT EN SIEGFRIED

G. T. CAMPAGNE

1. Tankval	5. Antitankgeschut	9. Middelzwaar geschut met mitrailleurpost	12. Generatoren
2. Mitrailleurpost	6. Mijn om, indien de vijand binnen is, de gang op te blazen	10. Zwaar geschut met mitrailleurpost	13. Roltrap
3. Mijn	7. Stalen deuren	11. Airconditioning installatie	14. Munitielift
4. Mijneveld	8. Infanterieval		15. Personenlift

Nadat Frankrijk en Engeland op 3 september 1939 aan Duitsland de oorlog hadden verklaard, kwam het langs de Frans-Duitse grens al meteen tot die onwezenlijke situatie die men de *phoney war* is gaan noemen: die zonderlinge, afwachtende oorlog, waarin beide partijen maandenlang zonder noemenswaardige gevechten tegenover elkaar lagen. België en Nederland waren nog neutraal; Duitsland kon na de Poolse veldtocht zijn

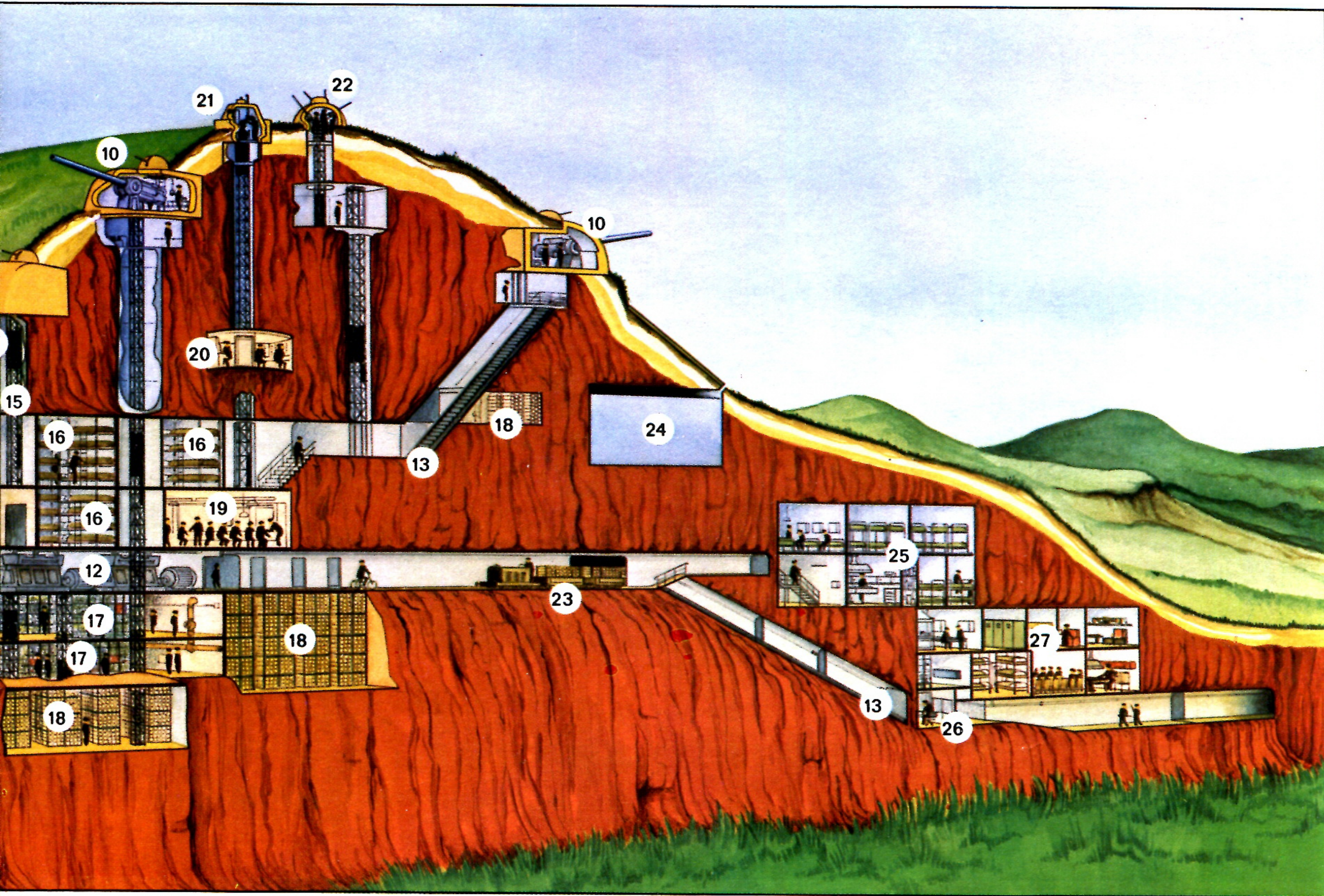
gehele potentieel inzetten tegen het Westen. In Frankrijk stonden Engelse troepen, de BEF (*British Expeditionary Force*). Frankrijk zelf mobiliseerde een krijgsmacht die gebrek had aan alle soorten strijdmiddelen. Edouard Daladier, van april 1938 tot maart 1940 premier van Frankrijk, en generaal Maurice-Gustave Gamelin, de Franse opperbevelhebber, waren verantwoordelijk voor het Franse beleid, de Franse strategie en de Franse tac-

tiek. Na maart 1940 regeerde Daladiers opvolger, Paul Reynaud. Alleen de Maginotlinie was zo goed als gereed. Zij werd bemand met een grote sterkte aan elitetroepen. Reeds lang voordat André Maginot, gewezen sergeant uit de Eerste Wereldoorlog en in de jaren 1929—1930 en 1931—1932 Frans minister van oorlog, de eerste 2900 miljoen francs beschikbaar stelde voor de bouw van een aantal *régions fortifiées*, had de Franse

legerleiding zich beraden over de beveiliging van het land door middel van een onneembare wal. Deze is inderdaad tot stand gekomen. Hij strekte zich uit van de Zwitserse grens tot aan de Ardennen, werd aangelegd in de jaren dertig en bestond uit een serie terreinstroken in het Frans-Duitse grensgebied die overdekt waren met een netwerk van permanente versterkingen en ondergrondse verdedigingswerken. Frankrijk besteedde er zo'n 100 miljard francs aan, een bedrag dat voor een gedeelte uit de Duitse herstelbetalingen kwam. De bouw werd vooral gerealiseerd in de periode 1930—1934, waarbij veel gebruik werd gemaakt van bestaande fortificaties. Het meest zuidelijke gedeelte, 160 km

openen van de sluizen bij Kembs. De Vogezes vormden in dit Elzasgebied een tweede verdedigingslinie. De noordelijke hoekpijler van dit gedeelte van de Maginotlinie werd gevormd door de vesting Hochwald bij Bitsch. Even ten noorden van Rastadt, bij Lauterburg, verlaat de grens de Rijn, buigt af naar het noordwesten en loopt door het Saargebied in de richting van Luxemburg. De echte Maginotlinie strekte zich uit tot in de buurt van Longwy en Montmédy in het dal van de Chiers. De afstand Ludwigsfeste-Longwy is ongeveer 200 km. Belangrijke steunpunten waren de Lauterbachstelling, het complex St. Avold, de vestingen Buschborn en Dalstein en het hoofdwerk Hackenberg, daar waar

Alle werken waren ondergronds met elkaar verbonden. Op vele plaatsen zorgde een elektrische trein voor het transport. Tot op 100 m diepte bevonden zich kazernes, munitieopslagplaatsen, commandoposten enzovoort. Bij het begin van de oorlog was het onbeschermd gebied langs de Luxemburgs-Belgische grens nog steeds onderwerp van levendige discussies tussen de verschillende strategen en politici in Frankrijk. De eerste plannen om ook de noordoostgrens te versterken dateren uit 1927. Ze waren onder meer verworpen door de toenmalige opperbevelhebber, Henri Philippe Pétain. Zijn hoofdmotief was de overweging dat een daar te scheppen vestingsysteem het Belgisch-Franse

- 16. Dienstverblijven
- 17. Goederenmagazijn
- 18. Munitiemagazijn
- 19. Hoofdcommandopost

- 20. Telefooncentrale
- 21. Hoofdobservatiepost
- 22. Luchtdoelmitrailleurs
- 23. Smalspoor

- 24. Waterreservoir
- 25. Hospitaal
- 26. Wachtpost

- 27. Manschapsverblijven
- Kantine
- Ontspanningsverblijven

lang, strekte zich uit langs de Rijn, ongeveer van Kembs tot Ludwigsfeste. Vaak vlak langs de rivier werd een dubbele versperring van betonbunkers gebouwd. De werken steunden op de gemoderniseerde fortificaties van Mulhouse, Neubreisach, Straatsburg, Molsheim en Ludwigsfeste. Evenwijdig aan de rivier liepen het Illkanaal en de Ill. De toegang tot de Bourgondische Poort, tussen Mulhouse en Basel, kon worden afgegrendeld door het

Doorsnede van een ondergronds fort in de Maginotlinie. Deze Franse verdedigingsgordel strekte zich uit langs de Frans-Duitse grens.

Duitsland, Frankrijk en Luxemburg aan elkaar grenzen. Hier beschermde de Maginotlinie het Lotharingse land; ook in deze gebieden kon men inunderen. De vestingen Metz en Diedenhofen werden gemoderniseerd.

industriegebied zou doorkruisen met alle nadelige gevolgen vanden. Doortrekken van de Maginotlinie betekende bovendien het prijsgeven van België aan de Duitsers. Pétain en de zijnen waren voorstanders van een mobiele oorlog in het noorden; bij een Duitse dreiging moesten de Franse troepen ogenblikkelijk België binnentrekken. Ook achtte Pétain het Ardennenfront volkomen ongevaarlijk. Maar juist daar, bij Sedan, zouden de Duit-

sers in 1940 doorstoten!
De Maginotlinie werd *niet* doorgetrokken tot aan de zee. Bij wijze van compromis bouwde men in de jaren 1935—1939 enkele veldversterkingen in het noorden en oosten. Maar één gedeelte werd met opzet volledig onbeschermd gelaten: het gebied ten westen van Montmédy, rondom Sedan, ongeveer tot aan de Oise. In de meidagen van 1940 stonden hier de generaals Huntziger en Corap, respectievelijk met het 2e en 9e Franse Leger. Vooral Corap werd toen in alle opzichten stiefmoederlijk behandeld; zijn leger lag immers veilig achter de beschermde keten van de Ardennen, die elke pantseraanval onmogelijk maakte. Hoe vergiste men zich!

	DUITSLAND	ITALIË	ENGELAND	FRANKRIJK
MANSCAPPEN	2.750.000	1.143.000	897.000	2.521.000
TANKS, PANTSERWAGENS ETC.	5631	1424	146	2500 (geschat)
VLIEGTUIGEN	3868	2950 (geschat)	1973 (vermoedelijk)	1500 (direct bruikbaar)
ONDERZEEBOTEN*	57	106	62	79
TORPEDOBOOT-JAGERS	16	196	194	73
PANTSCHEPEN, SLAGKRUISERS EN SLAGSCHEPEN	5	2	15	7

* Volgens Duitse opgave van juli 1940:
Duitsland 43 onderzeeboten
Engeland 31 onderzeeboten

Boven: toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak, mocht de Duitse fortificatielijn langs de Franse grens dan minder sterk zijn dan de Duitse propaganda wilde voorkomen — voor de rest van de land- en luchtsrijdkrachten gold, dat geen land zich beter op de oorlog had voorbereid dan nazi-Duitsland. Hoe de sterkteverhoudingen ongeveer lagen blijkt duidelijk uit dit overzicht. Alleen op zee waren de geallieerden beduidend sterker. De Duitse ‘Kriegsmarine’ was in 1939 nog lang niet gereed voor de strijd.

Rechts: patrouillerende Duitsers achter de zware prikkeldraadversperringen van de Westwall. Deze imposante verdedigingslinie was echter zwakker dan de geallieerden hadden gedacht.

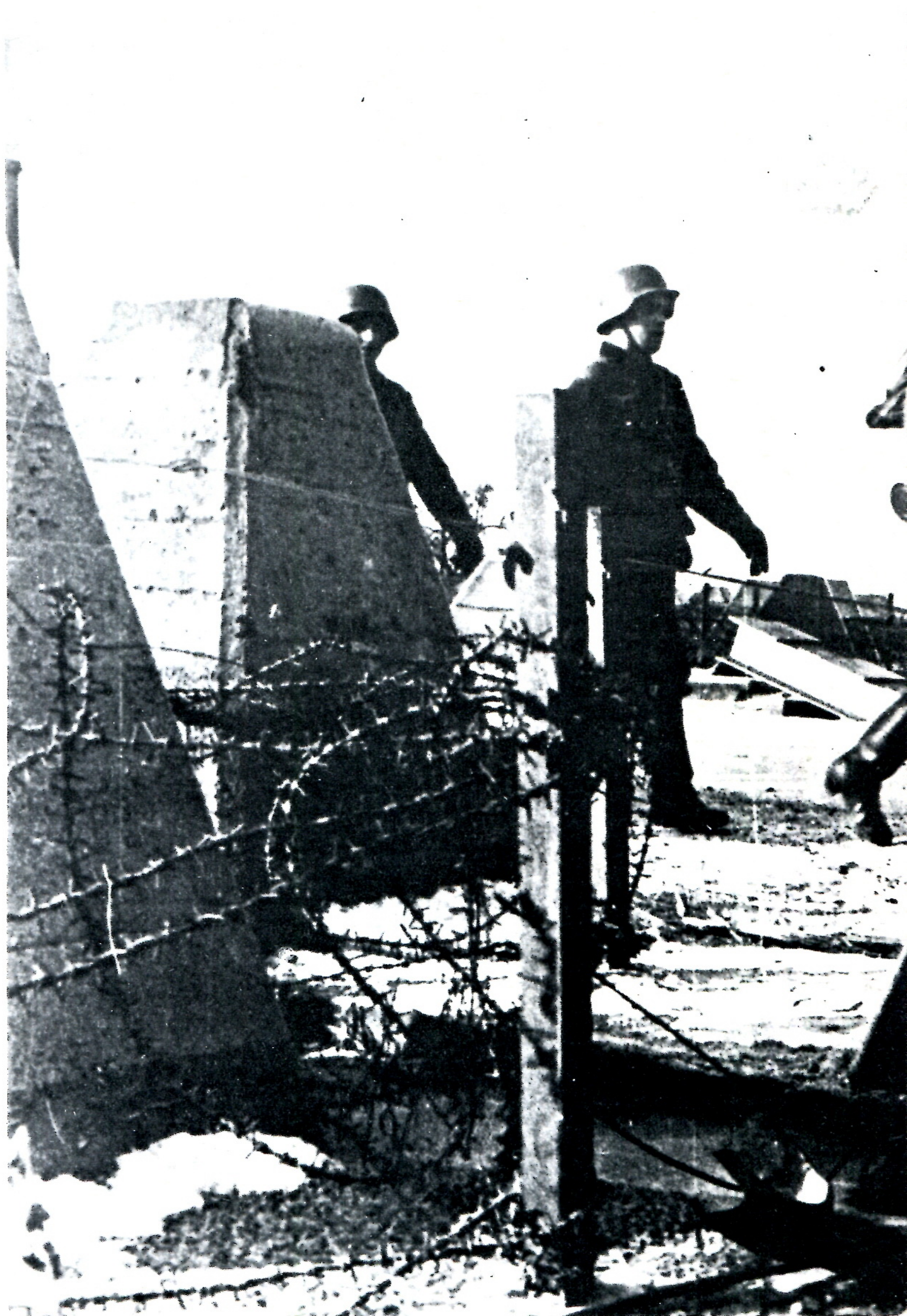
Rechterpagina boven: speciaal opgeleide fortificatietroepen namen de verdediging van de Maginotlinie op zich. Hier betrekken ze hun posten.

Rechterpagina midden: de Westwall in aanbouw. Veel later dan de Fransen begonnen de Duitsers met de aanleg van hun verdedigingslinie, al dateerden delen ervan nog uit de Eerste Wereldoorlog.

Rechterpagina beneden: lange en grimmige stroken gewapend beton baanden zich een weg door het landschap, dat totaal ontluisd werd door de aanleg van de verdedigingswerken.

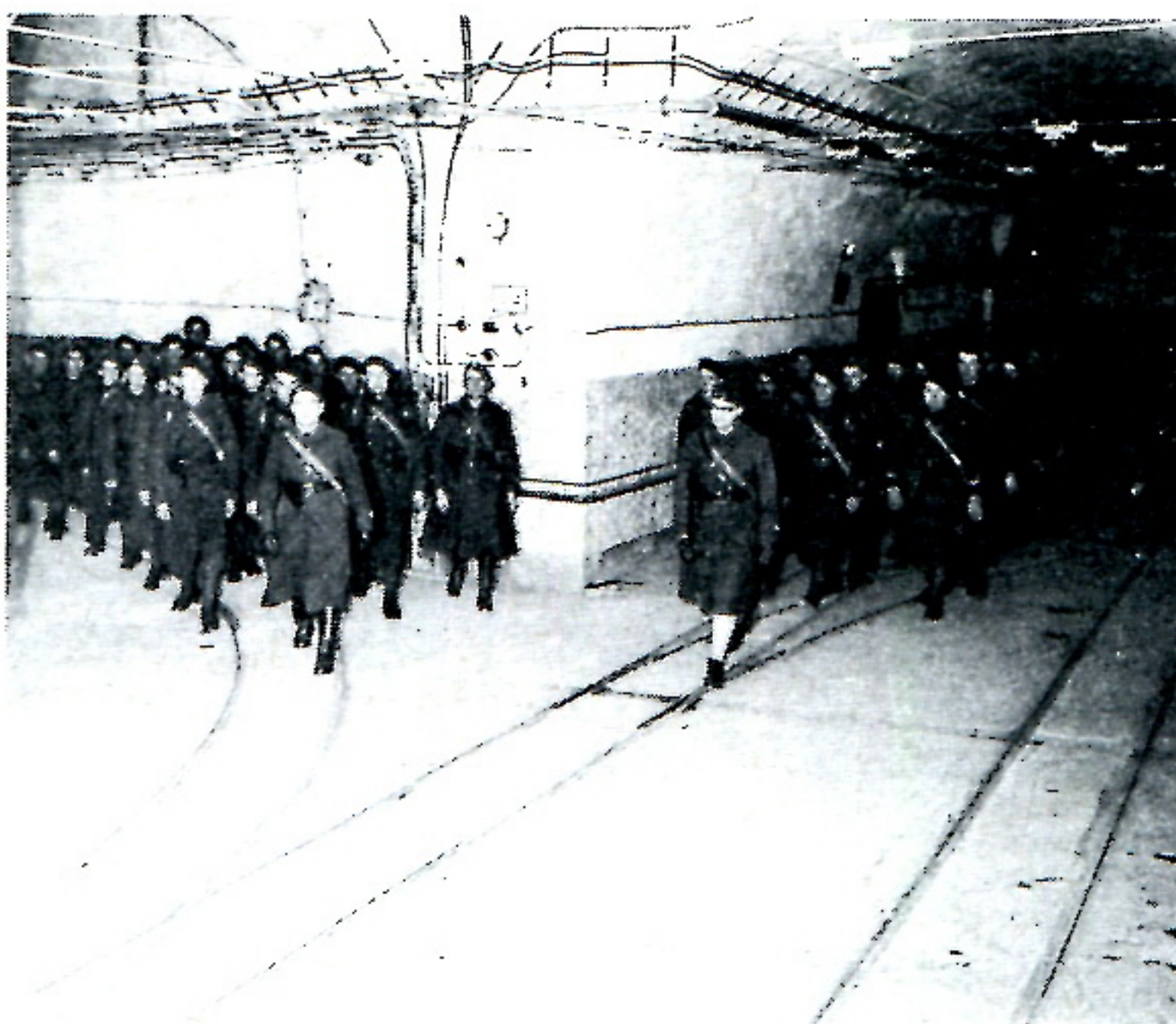
Frankrijk ging de oorlog in met een zwaarverdedigde Maginotlinie en met een krijgsplan voor het noorden en het oosten dat gebaseerd was op snelle grensoverschrijding en een bewegingsoorlog. Dat men voor een dergelijke snelle opmars noch de vliegtuigen, noch de pantser- en gemotoriseerde eenheden bezat, werd over het hoofd gezien. De Franse legerleiding verdeelde de Franse strijdkrachten *gelijkelijk* over de sterke Maginotlinie en de kwetsbare, open grenstelling in het noorden en oosten. Van de Kanaalkust tot de Zwitserse grens stonden 102 divisies opgesteld, inclusief de 10 Britse van generaal Gorts BEF. Van die strijdmacht waren 62 divisies tot werkloosheid gedoemd in de stel-

lingen van de Maginotlinie, terwijl juist in de noordelijke gebieden beslist werd over het lot van Frankrijk. Van de 31 actieve divisies die Frankrijk bezat, dienden er 10 onder generaal Bilotte, de zeer bekwame bevelhebber van de Legergroep die tussen de zee en Montmédy stond; 9 onder generaal Prétalat in de Maginotlinie en 12 in een reserve leger. Totaal hadden de Fransen 32 divisies in reserve (naast speciaal opgeleide fortificatietroepen), maar deze waren op een zodanige wijze opgesteld, dat men er niet snel mee kon optreden tegen doorgebroken vijandelijke eenheden. Slechts 8 van deze reservedivisies stonden gereed om aan het noordoostelijke front in te grijpen.

Tijdens de *phoney war* werd Frankrijk langs de Belgische, respectievelijk Luxemburgse grens van west naar oost beschermd door vijf legers die tezamen de 1e Legergroep vormden (zie schema I). Commandant van de in totaal 39 divisies was generaal Bilotte. Doordat in april 1940 de Highlanddivisie van de BEF naar het Saargebied werd verplaatst, toont schema I, dat de toestand in mei 1940 weergeeft, slechts 38 divisies. De 1e Legergroep bezette het gebied van Duinkerken tot Montmédy, waar de meest oostelijk opgestelde troepen van generaal Huntziger in onderkomens van de Maginotlinie lagen. Het 7e Leger van Giraud in het uiterste westen was in verband met zijn taak vrij sterk en bestond

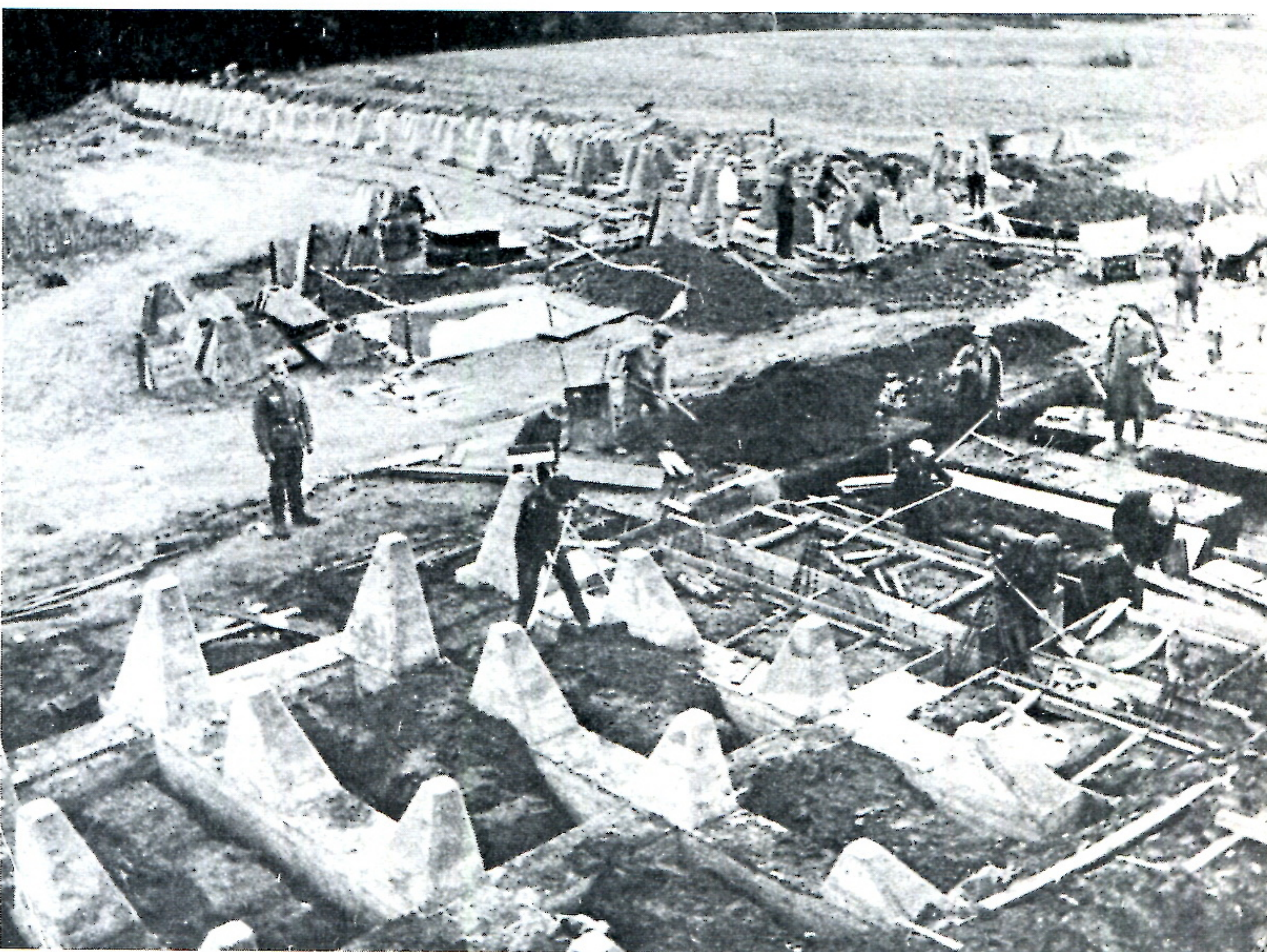
Et. Ciné-Armées

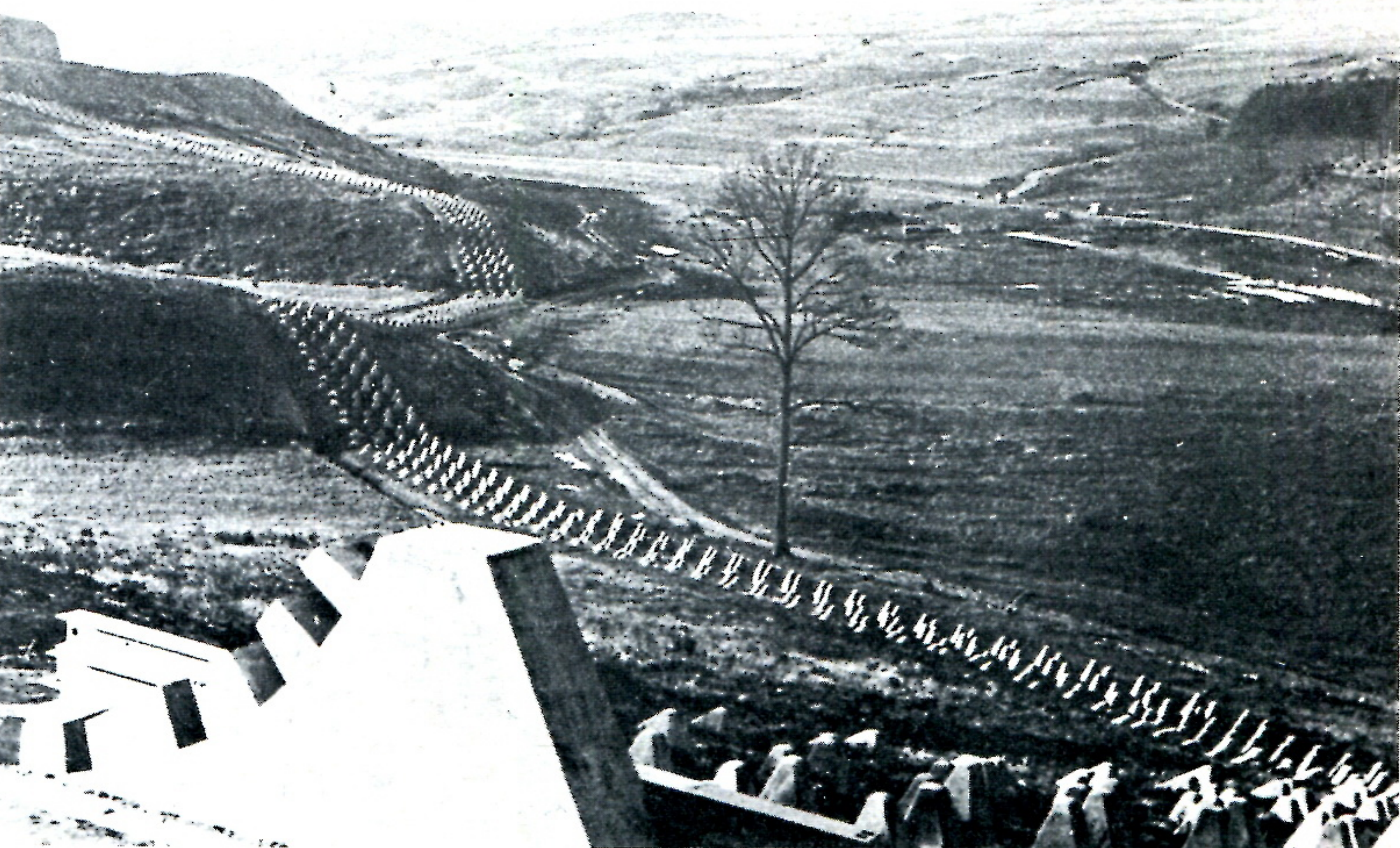
grotendeels uit gemotoriseerde eenheden. Het Britse expeditieleger was slecht uitgerust voor een oorlog zoals de Duitsers die zouden gaan voeren. De gepantserde krachten bestonden slechts uit 7 cavalerieregimenten, die waren uitgerust met lichte tanks, uit een regiment pantserwagens van een verouderd type en uit twee bataljons infanterietanks. Er was een groot gebrek aan artillerie en munitie van elk kaliber. Reeds op 27 september 1939 had de Britse marine met schepen van de koopvaardij naar Frankrijk overgebracht: 152.031 man landmachtstroepen, 9392 man luchtmachtstroepen, 21.424 legervoertuigen, 2470 luchtmachtvoertuigen, 36.000 ton ammunitie, 25.000 ton motorbrandstof en 60.000 ton

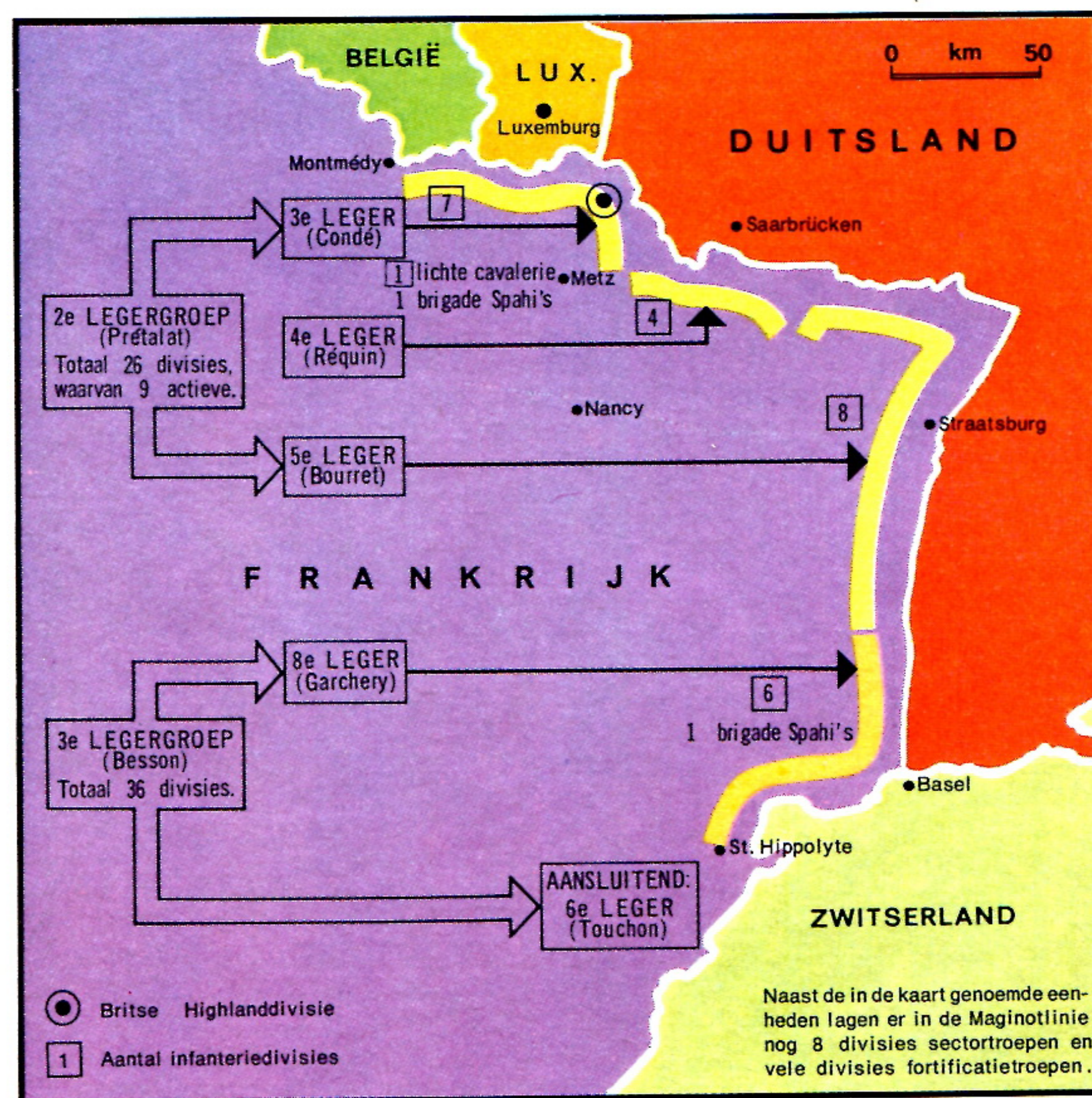
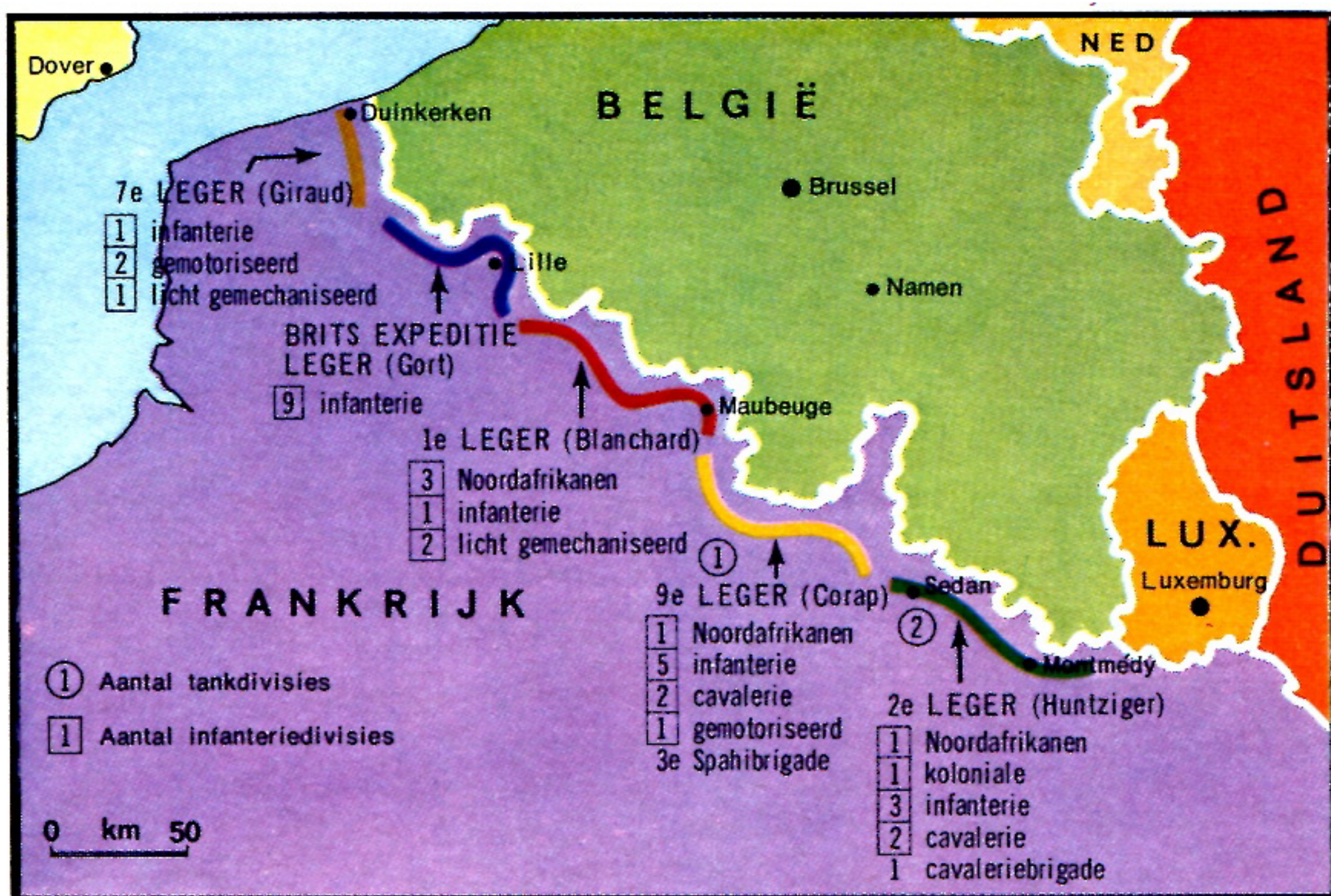

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

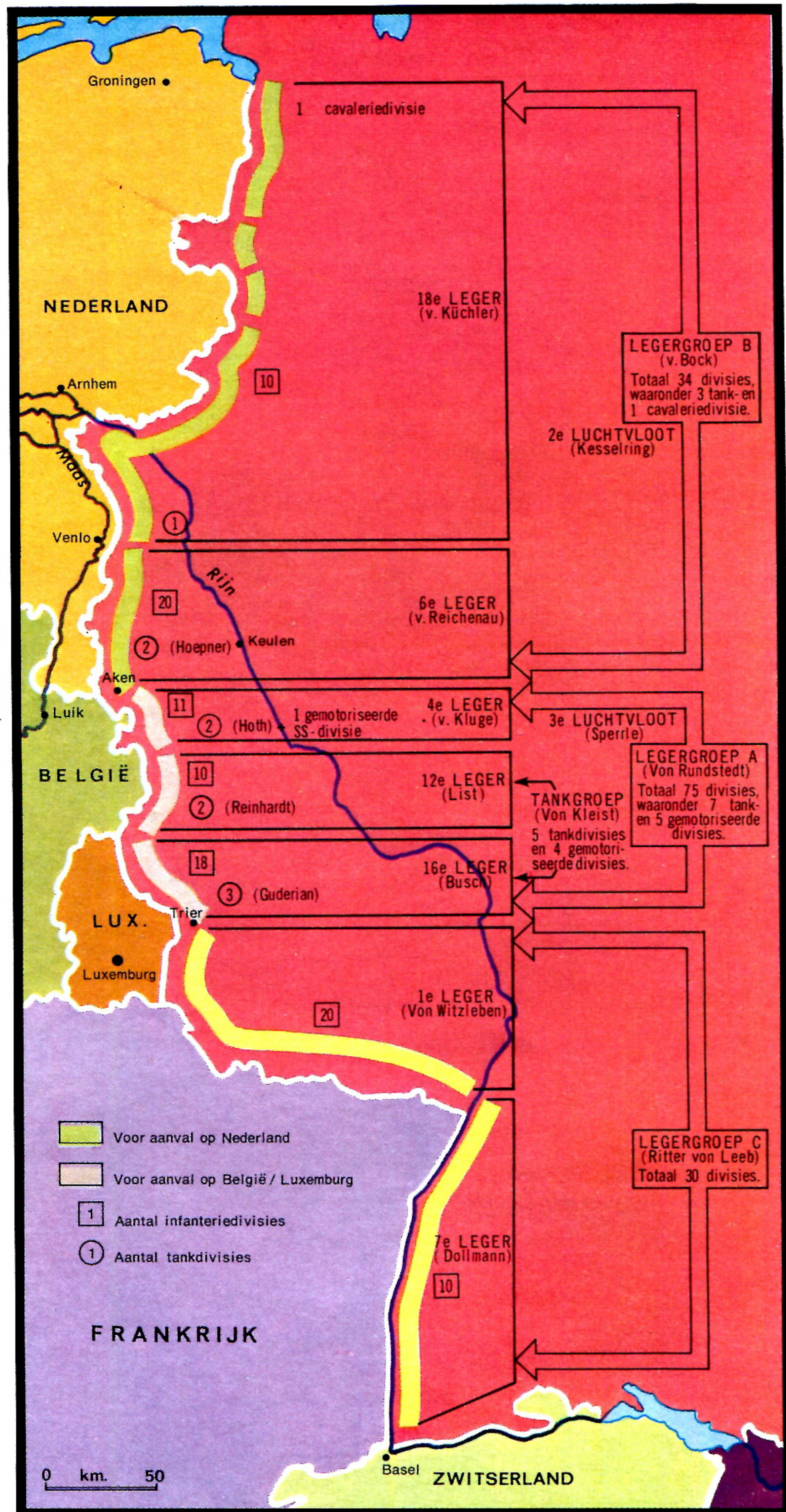

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie
Süddeutscher Verlag

Boven: een overzicht van de wijze waarop de Fransen in 1939 hun legers hadden opgesteld. Schema I (hierboven): situatie noordgrens, schema II (geheel boven) die langs de Maginotlinie. Het overzicht rechts laat de opstelling van de Duitse legers zien zoals die was toen Duitsland op 10 mei 1940 de aanval aan het westelijk front begon.

bevroren vlees, alsmede allerlei materieel dat deze krijgsmacht nodig had. Drieëndertig dagen na de Franse mobilisatie stonden 4 Britse beroepsdivisies met bijbehorende hulp troepen op Franse bodem. In de loop van de herfst en de winter werd deze strijdmacht nog aangevuld. Het gehele Britse leger werd aangevoerd door generaal Gort; in april 1940 dienden er 394.165 militairen bij, van wie er 237.319 operationeel waren. Het sterkste Leger van de 1e Franse Legergroep was dat van generaal Blanchard. Het omvatte onder meer twee derde van de Franse licht gemechaniseerde eenheden. Aan de taaie verdediging van dit 1e Franse Leger in de meidagen van 1940 heeft de BEF groten-

deels zijn ontsnapping via Duinkerken te danken. Het zwakste Leger was het 9e van generaal Corap. Het bestond voor het grootste gedeelte uit reserve-eenheden en beschikte slechts over één gemotoriseerde divisie. Huntzigers 2e Leger was voor de helft uit reservekrachten samengesteld. Zijn troepen, die tussen Longwy en Montmédy lagen, genoten de steun van de Maginotlinie. Deze Maginotlinie was gedeeltelijk bemand met speciaal opgeleide fortificatietroepen en gedeeltelijk met vele actieve divisies en andere elite-eenheden. In schema II zijn de samenstelling en de sterkte aangegeven van de Legergroepen 2 en 3, respectievelijk onder bevel

van de generaals Prétalat en Besson, die de bezetting van de vestingwal vormden, met dien verstande dat het onder Besson ressorterende 6e Leger van generaal Touchon de verbinding vormde tussen het noordoostelijk front en het Italiaanse front. Toen Polen verslagen was, kreeg de Duitse legerleiding de handen volledig vrij om in het Westen op te treden. Gedurende de maanden die op de Poolse nederlaag volgden, werkte men in het Duitse algemene hoofdkwartier dan ook met man en macht aan de perfectie van een aanvalsplan. Bovendien werd doorgewerkt aan de voltooiing van de zogenaamde *Westwall*. Het zuidelijk gedeelte van de zogenaamde *Hindenburglinie* werd in de

Eerste Wereldoorlog de *Siegfriedlinie* genoemd.

Deze strekte zich ten westen van Rijssel uit tot aan de Chemin-des-Dames; de naam was nog bekend omdat de Duitsers er in maart 1917 hun voorhoede op terugtrokken om het front te verkorten. In de Tweede Wereldoorlog werd de term *Siegfriedlinie* vooral door de Engelsen gebruikt om er de *Westwall* mee aan te duiden.

Deze *Westwall* was een fortificatiesysteem voor de bouw waarvan de Duitsers reeds vanaf 1934 voorbereidingen hadden getroffen — dit ondanks de verbodsbepalingen in het verdrag van Versailles. Hij strekte zich oorspronkelijk uit van de Zwitserse grens tot in de omgeving van Aken. Later werd de linie doorgetrokken tot Emmerik. Men begon met de afsluiting van het zogenaamde Gat van Hünningen, juist aan de noordkant van Zwitserland.

Daarna werden de gebieden beveiligd waar de Neckar en de Main in de Rijn uitmonden, respectievelijk bij Mannheim en Mainz. Nadat de tussengelegen terreinen van vestingwerken waren voorzien, beschikten de Duitsers over een sterke wal van fortificaties langs de oostelijke oever van de Rijn die van het Zwitserse berggebied reikte tot aan de noordrand van de Taunus. Vervolgens verstevigden de Duitsers ook ten westen van de Rijn hun grens met Frankrijk, Luxemburg en België tot aan Aken, waardoor de Palts, het Moezelgebied en de Rijnprovincie binnen de gordel werden getrokken. Langs de Nederlandse grens ontstonden tenslotte de werken van Aken tot Emmerik. En om het geheel te voltooiën vervolgde men vanaf Mainz tot aan de Nederlandse grens de keten op de oostelijke Rijnsoever. Daarnaast werden bij Mainz, Bingen, Koblenz en Keulen bruggehoofden gevestigd op de westelijke Rijnsoever. Uiteindelijk onstond er nog een grendelstelling op de noordoever van de Moezel met front naar het zuiden.

Aan de *Westwall* heeft een leger van 500.000 arbeiders gewerkt. Een kern ervan behoorde tot de *Organisation Todt*. Daarnaast hebben soldaten van vele divisies en bijna alle Duitse pionierbataljons hun steentje aan het kolosale werk bijgedragen. Eind 1938 waren 2300 km prikkeldraadversperring, 28 km natte tankvallen, 110 km tankhindernissen en 4800 km kabelsleuven gereed. Meer dan 17.000 kazematten, 22.000 lichte, gebetonnerde fortjes, ontelbare hindernissen en kleine onderkomens, alsmede de nodige grote artilleriestellingen vormden deze gigantische fortenlinie, die in bouw en aanleg ongeveer gelijk was aan de Maginotlinie, en even ontoegankelijk. Alle werken waren overvloedig voorzien van mitrailleurs, vuurmonden en antitankgeschut van elk kaliber.

Dat neemt niet weg dat de *Westwall* veel zwakker was dan de geallieerden dachten en dat de tekortkomingen ervan gecompenseerd moesten worden door krasse overdrijvingen in Hitlers propaganda. Opgemerkt dient te worden dat de Duitsers dit fortificatiesysteem niet alleen hebben gezien als een defensief bastion, maar eveneens als een zeer goede uitgangsbasis voor een aanval. In mei 1940 heeft Duitsland dat duidelijk laten zien.

Frankrijks nederlaag in 1940 is niet voor het

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Harlingue-Violet

Boven: het Britse expeditieleger bestond voor een deel uit Indische troepen, uitgerust met muilezels en witte tenten. Onder: verbroedering van Britse en Franse troepen op nieuwjaarsdag 1940.

minste deel te wijten aan onvoldoende uitrusting. Ten aanzien van de bewapening kunnen we stellen — er is reeds op gewezen — dat het land een ontstellend tekort had aan vliegtuigen, luchtdoelgeschut, tanks en antitankgeschut.

Naast overmacht in de lucht bezat Duitsland tevens het monopolie van de duikbommenwerper. Met betrekking tot het luchtdoelgeschut is het woord van generaal Georges

kenmerkend: 'Wij gingen de oorlog in zonder geschut tegen laag- en hoogvliegende doelen en met een middelmatige macht tegen de rest.' De tankverhouding zoals die door de verschillende bronnen wordt genoemd, benaderen we het beste door voor Duitsland een totaal van 7000 tanks te rekenen (die na de Poolse veldtocht in het Westen konden worden ingezet), voor Frankrijk 3500 en voor Engeland 66 pantserwagens. Terwijl de Duitse pantsers in sterke concentraties optraden, waren de Franse verspreid over alle onderdelen, tot in Noord-Afrika en het Midden-Oosten toe. Ten aanzien van het antitankwapen constateerden vrijwel alle Franse aanvoerders een tekort van 33 tot 50%.

DE 'STRIJD' AAN HET WESTFRONT
TOT APRIL 1940

OORLOG OP PANTOFFELS

DRS. J. BANK

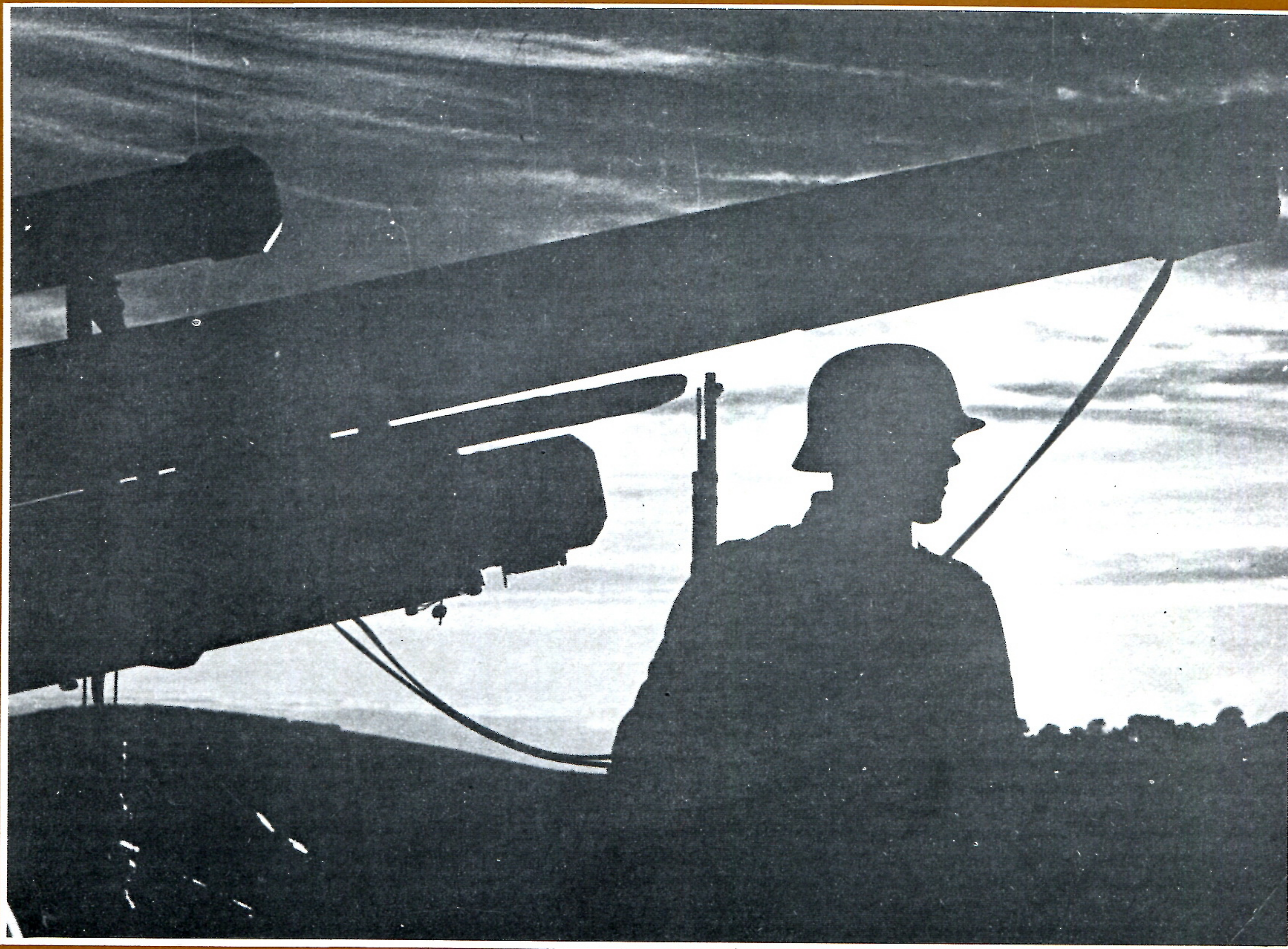

Foto-archief Spaarnestad

Ullstein

In oktober 1939 bezocht de Franse schrijver Roland Dorgelès als oorlogscorrespondent het Franse front. Hij schreef een artikel over de voorposten in Lotharingen onder de kop *Drôle de guerre* (een rare oorlog). Deze kran-tekop werd spoedig het sleutelwoord voor de strijd — of juist: het ontbreken van strijd — aan het westfront, dat gevormd werd toen Frankrijk en Groot-Brittannië aan Duitsland de oorlog verklaarden. 'Onze artilleristen aan de Rijn,' zo schreef Dorgelès, 'staan met de armen over elkaar toe te zien hoe aan de andere oever de Duitse munitietransporten verlopen en onze vliegtuigen vliegen over de fabrieken en de hoogovens van het Saarland zonder hun bommen te laten vallen. Het is

duidelijk dat ons opperbevel de Duitse vijand niet wil provoceren.' De meeste Fransen die eind augustus en begin september werden gemobiliseerd, begrepen nauwelijks iets van de oorzaken van deze oorlog en zagen helemaal niet het doel ervan. Een kwart eeuw tevoren had men tegen hun vaders gezegd: 'Nu moeten jullie Elzas-Lotharingen gaan bevrijden.' Op 14 augustus 1914 had het storm gelopen voor de rekruteringsbureaus. Nu zou het gaan om Danzig ('Sterven voor Danzig'), maar die stad lag ver weg en de kwestie leek ingewikkeld. In september 1939 waren er maar weinigen die zich als oorlogsvrijwilliger in Parijs kwamen melden. Maar niet alleen de gewone soldaten wis-

ten nauwelijks waar het om ging, zo stelt Dorgelès. Vooral ook de hoge officieren vertoonden nauwelijks strijdlust. Men had de oorlog verklaard, maar men aarzelde om te beginnen. Na een aantal gevechten in Saarland scheen het Franse opperbevel besloten om zich tot de verdediging te bepalen. Een Franse generaal-majoor vertelde in september 1939 aan een groep journalisten dat een gevecht in het open veld lange tijd op zich zou laten wachten. 'Deze oorlog zal totaal van die van 1914 verschillen. De kracht van de fortificaties en de aard van de moderne wapens hebben de voorwaarden voor de strategie veranderd. Na één offensief hebben we maanden nodig om een ander voor te be-

IS HET DAG? IS HET NACHT?

Wordt het nu dag? Wordt het nacht? Na enkele maanden ondergronds te hebben geleefd in de vesting Hochwald — het belangrijkste deel van de Maginotlinie, niet ver van Haguenau — heeft de tijd geen betekenis meer. De kanonniers, die door de tunnel rennen en het beton laten galmen door het gedraaf op hun zware 'kistjes', weten nauwelijks of ze nu gaan lunchen of dineren. Als ze hun wacht moeten vervullen, staan ze hun warme bultzakken af aan de kameraden die afdalen uit de geschutstorens, en ze klimmen zelf naar die torens omhoog zonder te weten of het ochtend of avond is. Hun leven wordt niet meer door de klok beheerst, noch door de zon, alleen maar door de dienst. Sommige soldaten hebben het daglicht in geen weken gezien. Men heeft hun toegestaan, aanbevelen, bevelen om frisse lucht te gaan inademen, maar velen doen het niet. Waarom drie en een halve kilometer lopen — en ook nog eens terug — om achter een traliwerk 'uitgelaten' te worden als een hond? Het is beter hier te blijven en zich dan ook niet die frisse lucht te herinneren.

(Fragment uit
La drôle de guerre van Roland Dorgelès.)

Linksboven: soldaat op wacht bij de Westwall in de winter van 1939. Ondanks het geschut werd er tot mei 1940 bijna niet gevochten in deze 'schemeroorlog'.

Süddeutscher Verlag

Linksonder: voor de wachtposten aan het Westfront vormde de sneeuw een extra-last. Deze soldaten ontdekten echter dat er ook een imposante collega van te maken viel.

Rechtsboven: Duitse soldaten aan het werk in een tuin aan hun kant van de Westwall. Acht maanden duurde de periode van nietsdoen en afwachten.

Foto-archief Spaarnestad

Rechtsonder: in een riviertje achter het front wassen Franse soldaten hun kleren. Door het ontbreken van strijd was er aan beide zijden van het front alle gelegenheid voor deze bezigheden.

Foto-archief Spaarnestad

Associated Press

Uiterst links: de Franse premier Daladier stelde zich persoonlijk op de hoogte van de activiteiten aan het westelijk front.

Links: Anthony Eden (in burger) en de hertog van Gloucester bezochten het Franse 'front'. Het persbericht maakte voornamelijk gewag van de ontbijten en diners.

Midden: al was de strijd nog niet ontbrand, de Duitsers op oefening zagen er daarom niet minder dreigend uit.

Onder: een van de weinige uitvallen van een Duitse commandogroep, die hier dwars door de draadversperringen opruikt.

reiden, zelfs als het eerste gunstig voor ons is verlopen. We zullen ons dus moeten voorbereiden op een oorlog die nu eens stilstaat, dan weer opvlamt, met een heen en weer springen van het front, met tal van onvoorziene gevechten, met wapens waarmee men soms niet kan vechten, met winterkwartieren zoals in de zeventiende eeuw.' Deze oorlog, zo besloot de hoge officier zijn verhaal, zou best eens kunnen gaan lijken op de Dertigjarige Oorlog.

De vraag is of de Franse militaire leiding werkelijk geen echte aanval wilde wagen. Op 1 september, toen de Duitsers hun *Blitzkrieg* tegen Polen begonnen, overhandigde de Franse opperbevelhebber generaal Gamelin aan de Franse regering een plan waarin hij voorstelde de Duitsers aan te vallen op de meest doelmatige manier: door België, Luxemburg en Nederland. Dit aanvalsplan kwam in discussie tijdens de gezamenlijke stafbesprekingen van Fransen en Engelsen. Politieke overwegingen — Nederland en België waren zeer scrupuleus ten aanzien van hun neutraliteit — maakten dat deze plannen van de baan raakten. Het bestaan ervan bewijst evenwel dat de Franse legerleiding zich althans niet zonder meer wilde neerleggen bij een *drôle de guerre*.

Volgens de gangbare historische opvatting was het Franse leger niet gereed voor de oorlog op het moment dat Frankrijk een vuist tegen Duitsland moest maken: dat wil zeggen bij de Duitse inval in Polen. Het Franse leger zou zeventien dagen nodig hebben om op volle mobilisatiesterkte te komen. Dit betekende dat het eerst na de vijftiende september klaar voor de aanval was. In werkelijkheid was dat leger al op 21 augustus aan de mobilisatie begonnen. Toen de Duitsers in 1940 Parijs overnamen, vonden zij documenten waaruit bleek dat reeds op 4 september het grootste deel van de Franse mobilisatie was voltooid en dat het leger op die dag zeker in staat was geweest tot een grootscheeps offensief. Op 10 september waren de Fransen klaar met hun gehele bewapening; het enige dat op dat moment ontbrak, was de wil om werkelijk toe te slaan.

Generaal Gamelin had bijna 60 volledig getrainde divisies tot zijn beschikking. Aan de overkant stonden 11 actieve divisies onder generaal Von Leeb; daarnaast telde het Duitse westfront 25 onvolledige en niet bijster goed getrainde divisies. Gamelin had zesmaal zoveel kanonnen als de Duitsers. Hij had 35.000 officieren tot zijn beschikking tegen-

over de Duitsers 10.000. Gamelin had 3286 tanks; de Duitsers hadden er geen. De Fransen en Engelsen hadden tezamen 934 jachtvliegtuigen en 776 bommenwerpers tot hun beschikking; aan het westfront hadden de Duitsers er in feite geen enkele. Begin september, toen de Fransen hun mobilisatie hadden voltooid en de Duitsers nog bezig waren aan de opbouw van hun defensie, had generaal Gamelin met een zeker gemak kunnen doorstoten tot Mainz en in het Saargebied de kern van het Duitse leger aan het westfront kunnen vernietigen. Die kans werd niet gegrepen.

Over dat ontbreken van werkelijke aanvalsbereidheid kunnen allerlei gissingen worden gemaakt. Waren de Franse en Engelse regeringen bevreesd dat ze, als zij de Duitse troepen zouden verslaan, een krachtig bolwerk tegen het Sowjetcommunisme zouden vernietigen? Angst voor het bolsjewisme was in het Westen stellig een niet te onderschatten factor. Of meenden de Franse en Engelse diplomaten nog steeds dat Hitler gevoelig zou blijven voor de normale diplomatieke en militaire dreigementen en dat hij geen wereldoorlog zou wagen, wanneer Parijs en Londen hun standvastigheid betoonden? Wat waren de werkelijke feiten omtrent de sterkte van het Duitse leger aan het westfront en wat meenden de geheime diensten van de Fransen en Engelsen te zien? Wat was er bekend, wat werd er overschat? Feit is dat aan geallieerde zijde de aanval mede niet werd gewaagd omdat men ten onrechte meende dat het Duitse leger in het westen te sterk was.

Nog belast met herinneringen aan de oorlog van 1914 ging Frankrijk in september 1939 de oorlog in. De oorlogscorrespondenten van weleer zagen elkaar opnieuw. Ditmaal was het Franse opperbevel iets scheutiger met informatie. In tegenstelling tot de oorlog van '14-'18, toen de voorlichting geheel werd verzorgd door de militairen, konden de journalisten nu na enig overleg zelf naar de voorste linies gaan om er ooggetuigenverslagen te maken. Ze hadden het dan ook wel wat gemakkelijker, want werkelijke acties vonden nauwelijks plaats en al spoedig maakten de oorlogsreportages plaats voor een bepaald genre mobilisatieverhalen. In de Duitse Siegfriedlinie maakte men het zich wat comfortabel. Er verscheen een soldatenkrant, de *Westwall-Bote*, en er werden foto's gemaakt van onderkomens die in een soort bar waren veranderd. Het front werd een bezienswaardigheid voor parlementariërs, neutrale waarne-

Linksboven: ter ere van de Franse premier kreeg deze stelling de naam 'Villa Ed. Daladier'. Als versiering deed een buitgemaakte Duitse helm dienst.

Rechtsboven: de eerste weken bleef de Duitse artillerie langs de Franse grens zwijgen.

Midden: het leek voorlopig meer een kwestie van oorlog spelen dan voeren.

Links: de 'Westwall-Bote', met nieuws, nieuwtjes en puzzels, zorgde op gezette tijden voor enige afwisseling in het weinig opwindende bestaan van de Duitse soldaten aan de Westwall.

mers en journalisten, ja zelfs voor toeristen die in plezierboten Rijnreisjes maakten en vrolijk wuifden naar de soldaten in hun bunkers. Die soldaten hadden inmiddels tuintjes aangelegd, waar ze groenten verbouwden; anderen fokten kippen of mestten varkens. Boerenzoons in uniform molken de koeien in door de burgerbevolking ontruimde dorpen. Langs de oever van de Rijn hadden de Duitsers spandoeken aangebracht met als opschrift: *Le peuple allemand n'attaquera pas le français, si les français n'attaqueront pas les allemands* en via luidsprekers riepen zij naar de overkant: Franse soldaten, wat is beter: voor Danzig sterven of voor Frankrijk leven? Frankrijks soldaten wilden liever voor

Frankrijk leven en lieten dat ook weten. Ze zwaaiden met zakdoeken en groetten met *Heil Hitler*; ze wisselden sigaretten uit met de Duitsers, vertoonden zich met paraplu en hoge hoed (sinds de conferentie van München van 1938 de symbolen van de Britse *appeasement*-politiek) en gingen in de Duitse Rijn zwemmen. 's Nachts seinden ze van het Schustereiland bij Kembs: Niet schieten, wij schieten ook niet.

Af en toe werd er inderdaad gevochten. Zo rukten de Fransen in de eerste week na de oorlogsverklaring het Saargebied binnen en beschoten Saarbrücken. Maar toen de opmars niet verder bleek te gaan en de buitenwereld bekomen was van zijn verwondering

over het feit dat de Fransen en de langzaam toevloeiende Engelsen daarna niet verder gingen dan wat voorpostgevechten tussen Maginot- en Siegfriedlinie, nam de publicistische aandacht voor het westfront af. De strijd ter zee — de torpedering van koopvaardijsschepen — en het nieuwe fenomeen van de lucht-oorlog trokken meer belangstelling.

Maandenlang stonden de Duitsers en de Fransen (plus Engelsen) in hun fortificaties tegenover elkaar. De Duitse 'Westwall' werd zo sterk geacht, dat in Berlijn de anekdote de ronde deed dat men geen Westwall-koffie meer kon krijgen; Westwall was synoniem geworden met onbereikbaar en onverslaanbaar en de goede koffie was er niet meer.

De 'schemeroorlog', die aan het westelijk front duurde van september 1939 tot 19 mei 1940, heeft zowel aan geallieerde als aan Duitse zijde heel wat militairen en oorlogscorrespondenten geïnspireerd tot het beschrijven van de zeer speciale sfeer die daar toen heerste. De Duitse oorlogscorrespondent Karl Georg von Stackelberg wijdt de eerste hoofdstukken van zijn boek 'Ich war dabei, ich sah, ich schrieb' aan deze onbeveeglijke oorlog, waarin nauwelijks een schot werd gelost en waarin soms zelfs vriendschappelijke betrekkingen met de vijand werden aangeknoopt. Afgezien van een aantal onverteerbare nazi-theorieën geeft zijn beschrijving de ongewone oorlogstoestand opmerkelijk goed weer.

Op 6 oktober hield de Führer tijdens een historische zitting van de Rijksdag in Berlijn zijn grote rede als overwinnaar van Polen. Hij legde hierin de wereld het beroemde vredesplan ter oplossing van alle toekomstige problemen voor en verklaarde zich voor de laatste maal bereid tot vrede te komen.

De soldaten in de Duitse bunker (aan de bovenloop van de Rijn -Red.) hadden, zoals elke man en elke vrouw in het Rijk, deze redevoering gehoord en zij meenden dat de Fransen aan de overzijde van de rivier ook moesten weten wat de Führer had gezegd. Misschien waren die niet in de gelegenheid geweest de toespraak te horen; mogelijk ook was hun dat verboden geweest. Men kon niet weten.

De soldaten deden vertalingen van de rede in flessen. Nadat zij de aandacht van de mannen aan de overkant hadden getrokken, trachtten zij deze flessen met de stroom mee naar de andere oever te laten drijven. De stroom was echter te sterk. Ondanks alle moeite dreven de flessen af. Intussen hadden de Fransen vol belangstelling de activiteiten van onze mannen gadeslagen. Toen een Franse soldaat zag dat alle pogingen van onze soldaten vergeefs waren, wenkte hij en wees naar een roeiboot die aan onze kant lag. Hij bedoelde daarmee dat men gewoon naar zijn kant kon roeien om de rede te overhandigen. De Duitse luitenant moest om het voorstel lachen, maar nadat hij zich een paar keer achter het oor had gekrabbeld, dacht hij tenslotte: Ach, waarom eigenlijk niet? En hij liet de boot klaarmaken, voor de tocht naar de overzijde.

Wel liet hij eerst nog uit voorzorg twee machi-

MIJN VRIEND DE VIJAND

Harlingue-Violet

Franse soldaten aan de Rijn bespieden hun Duitse tegenstanders aan de overkant.

negeweren opstellen, die hem zo nodig vuurdekking konden geven. Daarna stapte hij, met een van zijn mannen als begeleider plus een groot aantal exemplaren van de rede van onze Führer, in het bootje en stootte dit van de oever. Terwijl hij naar de overkant roeide, voelde hij zich toch niet helemaal op zijn gemak. Maar bij de Franse oever aangekomen werd hij uiterst vriendelijk door de luitenant ontvangen. Beide officieren drukten elkaar de hand. Er stond voor de Duitse gast een glas cognac klaar, men bood elkaar sigaretten aan en ging zelfs een minuut of wat rustig in de zon een praatje zitten maken. De Franse luitenant, met een sigaret in de mondhoek en pretlichtjes in zijn ogen, vroeg tussen neus en lippen door: 'Waarom hebt u overigens uw machinegeweren in stelling laten brengen? Als we u hadden willen neerschieten, zouden die m.g.'s u toch niet hebben kunnen helpen. Bovendien bent u onze gast en als zodanig staan wij voor uw welzijn in.'

Zo spraken zij enige minuten met elkaar, waarna de Duitse luitenant de exemplaren met de tekst van de redevoering overhandigde en terugroeide.

Een paar dagen later kreeg de Duitse luitenant van de divisiestaf een berisping wegens zijn eigenmachtig optreden, terwijl diezelfde dag aan de overkant de Franse luitenant met een koffertje in de hand uit zijn bunker te voorschijn kwam. Hij groette, lachte en maakte een gebaar alsof hij een zware pijp te roken kreeg,

waarna hij tweemaal vijf vingers opstak. Kennelijk had hij tien dagen arrest gekregen, want tien dagen later was hij weer terug. Dat was begin oktober.

Ongeveer in diezelfde periode klauterde een fotograaf van de propagandacompanie rond in de voorste Duitse stellingen, waar onze mannen op slechts een paar meter van de Fransen lagen zonder dat men elkaar beschoot. In de Franse stellingen van deze sector lagen voornamelijk Elzassers en men kon bijna zeggen dat met hen goede nabuurbetrekkingen werden onderhouden.

Het kwam zelfs voor dat men bezoeken aan elkaar aflegde. De fotograaf kreeg een fraai verhaal te horen van een paar Elzassers aan de overkant die zo lang met onze jongens bier hadden zitten drinken, dat zij de volgende ochtend maar op het nippertje op tijd terug waren voor de dagelijkse inspectie.

Het waren vriendelijke, zij het wat ongewone betrekkingen die men met elkaar onderhield. Men kon frank en vrij, zonder enige dekking langs beide oevers wandelen, aangezien er onderling een zwijgende afspraak bestond niet op elkaar te schieten. Daarom vroeg de compagniescommandant in deze sector op een gegeven dag aan de fotograaf om foto's te maken van een propagandistisch spandoek dat boven de Duitse stellingen was aangebracht. De kapitein en de fotograaf liepen doodrustig en zonder dekking te zoeken in de richting van een tweehonderd meter verder gelegen Franse machinegeweerpost. De man van de propagandacompanie maakte zonder enige haast zijn foto's en de enkele keer dat hij toch een tikje ongerust achterom keek, stelde de kapitein hem lachend op zijn gemak. 'Al lijkt het vreemd, je kunt hier rustig rondlopen. Alleen dat machinegeweer kun je beter niet fotograferen, want dat zouden ze wel eens verkeerd kunnen opnemen.'

Nadat de nodige foto's waren gemaakt, klauterden beide mannen weer de bunker binnen. Nauwelijks waren ze echter binnen, of een onderofficier kwam dodelijk nerveus op hen toe. 'Mijn hemel, juist toen u weg was, wilde ik u waarschuwen. Ik had net gehoord dat sinds gisteren onze vrienden van de overkant afgelost zijn en dat er nu geheel andere eenheden zitten, die niets van onze stille afspraak af weten!...'

HET BEGIN VAN DE STRIJD
IN DE LUCHT

OEFENEN MET PAMFLETTEN

L. J. HARTOG

Linkerpagina : bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog was de Duitse luchtmacht zowel in aantal als in kwaliteit superieur aan die van de andere landen. Het meest gevreesde Duitse vliegtuig was de Stuka, de snelle duikbommenwerper JU-87. Het blad rechtsonder is een van de pamfletten die de Duitsers uitwierpen boven de Franse linies. De tekst luidt: ‘Herfst. De bladeren vallen. Wij vallen ook. De bladeren vallen omdat God het wil. Maar wij vallen omdat de Engelsen het willen. Volgend voorjaar zal niemand terugkeren, de dode bladeren niet, de dode Fransen evenmin. Het leven gaat verder...’

Op 3 september maakte Chamberlain de oorlog met Duitsland per radio bekend. ‘Hij was nauwelijks uitgesproken,’ schrijft Churchill, ‘of een vreemd, langgerekt, huilend geluid trof ons oor. Mijn vrouw prees de promptheid en de stiptheid van de Duitsers.’ Het was het eerste luchtalarm. Een loos alarm. Er was geen Duits vliegtuig boven Londen te bekennen. Evenmin bevonden zich Britten en Fransen boven vijandelijk grondgebied. In de lucht bleef het stil die dag. Het bleef betrekkelijk stil ook daarna. Maandenlang. Waarom? In maart waren Fransen en Britse stafofficiëren hun besprekingen begonnen. Uitgangspunt: als Hitler dit jaar de oorlog ontketent, is hij veel sterker dan wij; over een paar jaar kunnen we hem echter op grond van ons groter potentieel de nek breken. Conclusie: we moeten tijd winnen en krachten verzamelen en ons dus voorlopig onthouden van ieder offensief. Dat leek een plausibele strategie, en ze werd dan ook door de regeringen aanvaard en strikt gehandhaafd — niet alleen nadat zij aan Polen militaire garanties hadden gegeven, maar paradoxaal genoeg óók nog nadat zij aan Duitsland de oorlog hadden verklaard. Het parool was: afwachten. Doorgeredeneerd in de gedachten-gang van een Brits-Franse achterstand, was het een logisch parool. Men moest nu immers eerst winnen wat men tevoren verspeeld had: tijd. Afwachten dus. Het gold ook in de lucht. Ook hier wilde men geen onverantwoordelijke uitdagingen aan het adres van een vijand van wie men algemeen aannam dat hij veel sterker was.

Dat was overigens een veronderstelling die in niet geringe mate door de Duitse propaganda in de hand werd gewerkt. Stellig was de Duitse *Luftwaffe* in het najaar van 1939 sterker en moderner uitgerust dan enige andere luchtmacht, maar het numerieke overwicht over de gezamenlijke luchtstrijdkrachten der westerse geallieerden was toch aanzienlijk geringer dan in Engeland en Frankrijk werd gevreesd. Daar kwam nog bij dat nagenoeg de gehele *Luftwaffe* gedurende die eerste weken van de oorlog in Polen was ingezet, zodat van Duitse superioriteit in de lucht althans aan het westfront totaal geen sprake was. Maar ook na de Poolse veldtocht bleef de *Luftwaffe* in het westen grotendeels aan de grond, want de grote aanval over land was nog niet aan de orde — en juist op zo’n aanval was de *Luftwaffe* ingesteld; op strategische operaties tegen het vijandelijke achterland was ze (in tegenstelling tot de RAF) nau-

	DUITSLAND	ITALIË ①	FRANKRIJK ②	ENGELAND ③ (excl. overzee)	POLEN
BOMMENWERPERS	1518 (waarvan 336 stuka's)	ca. 850	31	800 (waarvan 80 stuka's)	150
JACHTVLIEGTUIGEN	771	ca. 750	420	500	280
DIVERSE VLIEGTUIGEN	1681	ca. 1350	1049	517	1196
① Volgens het dagboek van Ciano geeft de Italiaanse luchtmacht totaal 3006 vliegtuigen op 'gereed voor actie'. Het zouden er in werkelijkheid slechts 982 zijn. De in de grafiek genoemde cijfers zijn een gemiddelde uit diverse bronnen.			② Alleen cijfers over het redelijk moderne materiaal. De andere beschikbare vliegtuigen zijn hopeloos verouderd.		
			③ Officiële opgave. Andere opgaven komen op totaal 2500 bommenwerpers en 620 jachtvliegtuigen.		

De sterkteverhouding van de verschillende luchtmachten in 1939.

Alle landen die in de jaren dertig de dreiging van de naderende oorlog voelden, deden ondanks allerlei beperkingen, vooral in het geallieerde kamp, hun best zo modern mogelijke gevechtsvliegtuigen te bouwen. Toen in 1939 de oorlog begon, beschikten alle betrokken landen over luchtvloten die voor een deel uit tamelijk verouderd materiaal bestonden. De rechts afgebeelde typen waren echter de modernere machines, die ook later nog een rol zouden spelen.

Bristol Blenheim 1: een Britse, geheel uit aluminium vervaardigde bommenwerper, die aanvankelijk ontworpen was als snel passagiersvliegtuig. De vlieger beschikte over een in de vleugel ingebouwde vuurmond en in verbeterde vorm had het vliegtuig midscheeps een intrekbare machinegeweerkoepel.

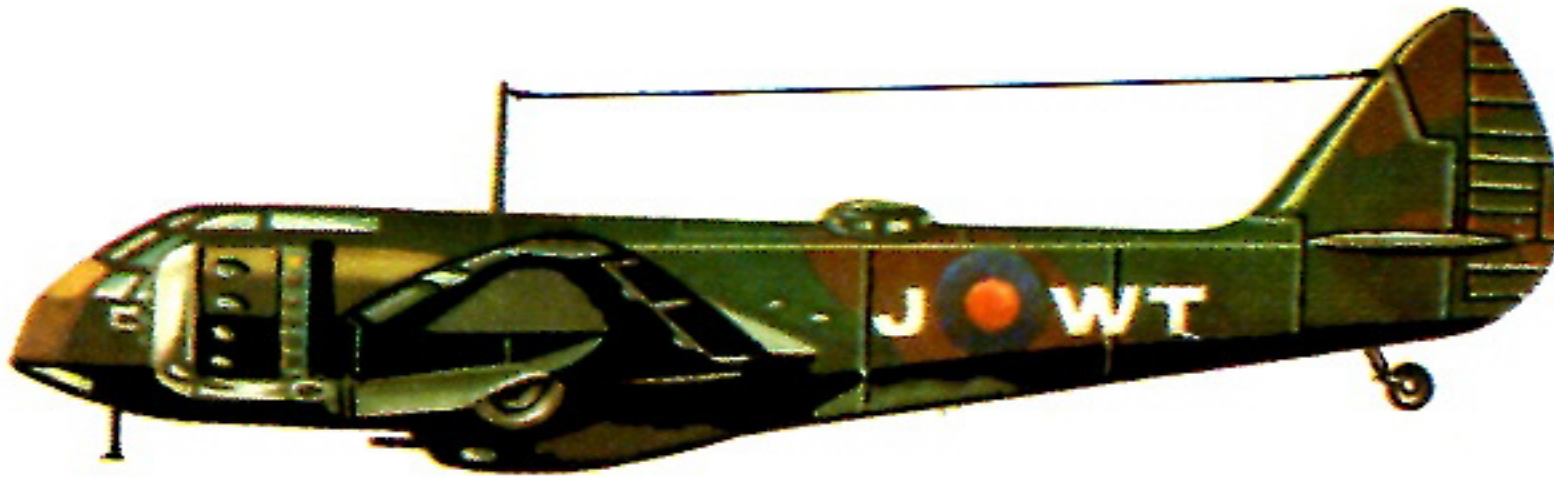
Breguet 693: een voor die tijd moderne Franse middelzware bommenwerper met twee motoren, die tot omstreeks 1943 in dienst bleef. Voor de beveiliging beschikte het vliegtuig over een geschutpositie voor één machinegeweerschutter.

Handley Page ‘Hampden’: Britse middelzware bommenwerper, die later ook is gebruikt als torpedobommenwerper. Een van de eerste RAF-toestellen die boven Duitsland verschenen. De bommenrichter zat in de neus en midscheeps had het vliegtuig zowel boven als beneden een geschutpositie.

Messerschmitt Bf-109: een beruchte Duitse jager, die ontwikkeld werd op basis van het vierpersoons-sportvliegtuig Bf-108 ‘Taifun’ en die later de competitie met de He-112 won. De jager was bewapend met twee machinegeweren en een kanon dat door de propellerkop schoot. Later werd de Me-109 ook gebruikt als jachtbommenwerper.

Heinkel He-112: de concurrent van de 109, groter maar toch sierlijker van lijn en uitgerust met twee machinegeweren. De snelheid was hoog: 465 km per uur.

Morane Saulnier MS-406: Franse jager met een snelheid van 450 km per uur en bewapend met twee machinegeweren in de vleugels en een 20 mm kanon. De enige moderne jager waarover de Fransen in 1939 beschikten.

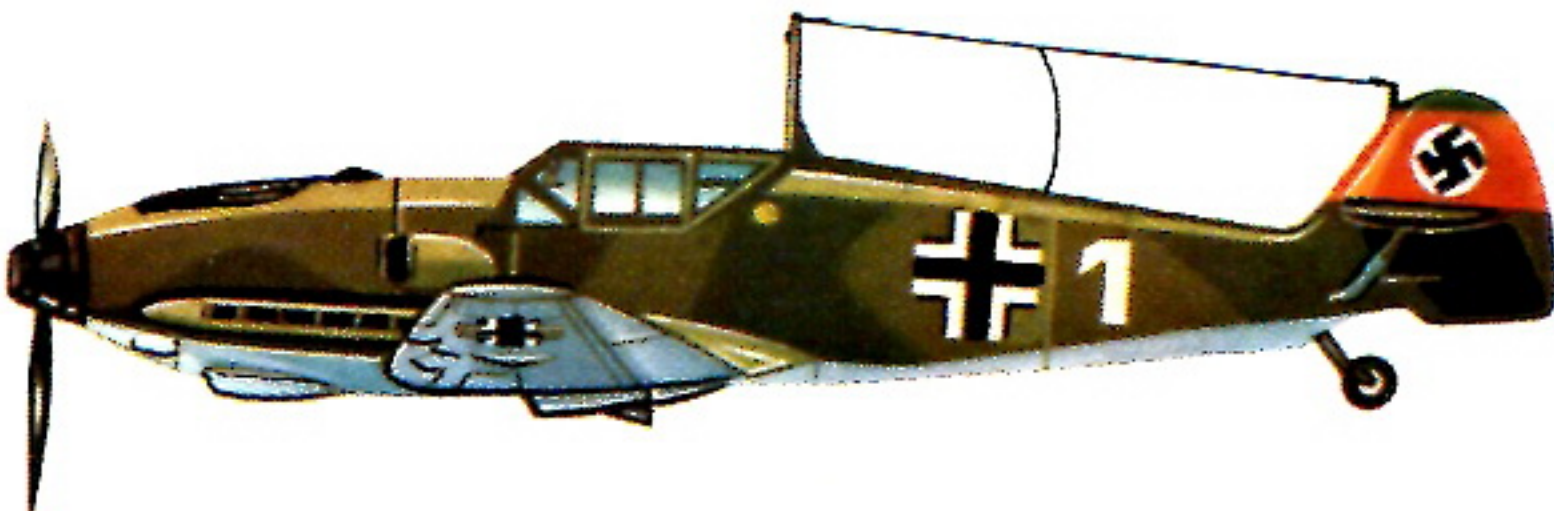
Bristol Blenheim 1

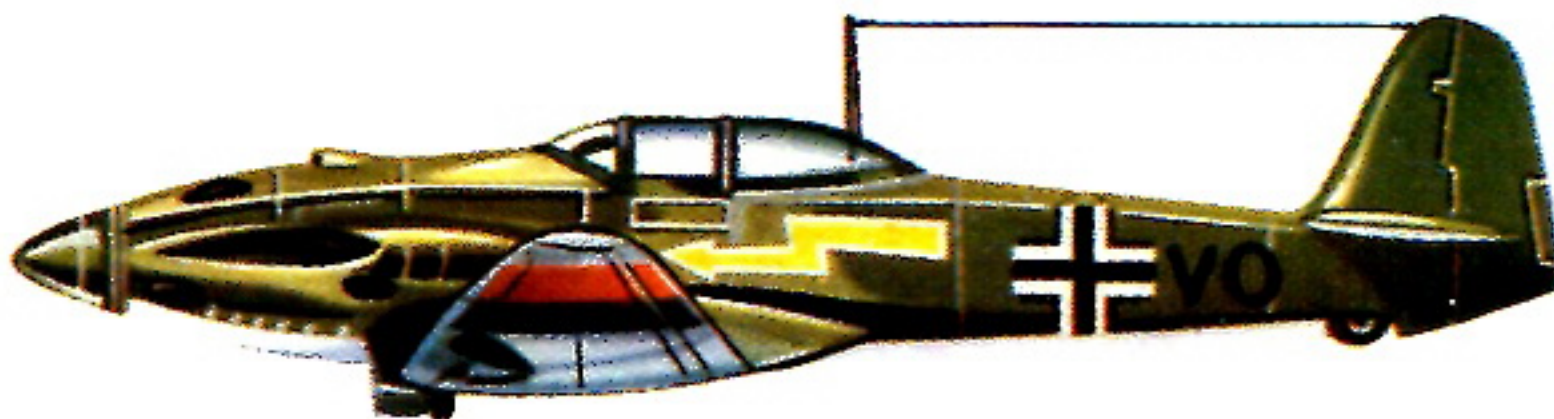
Breguet 693

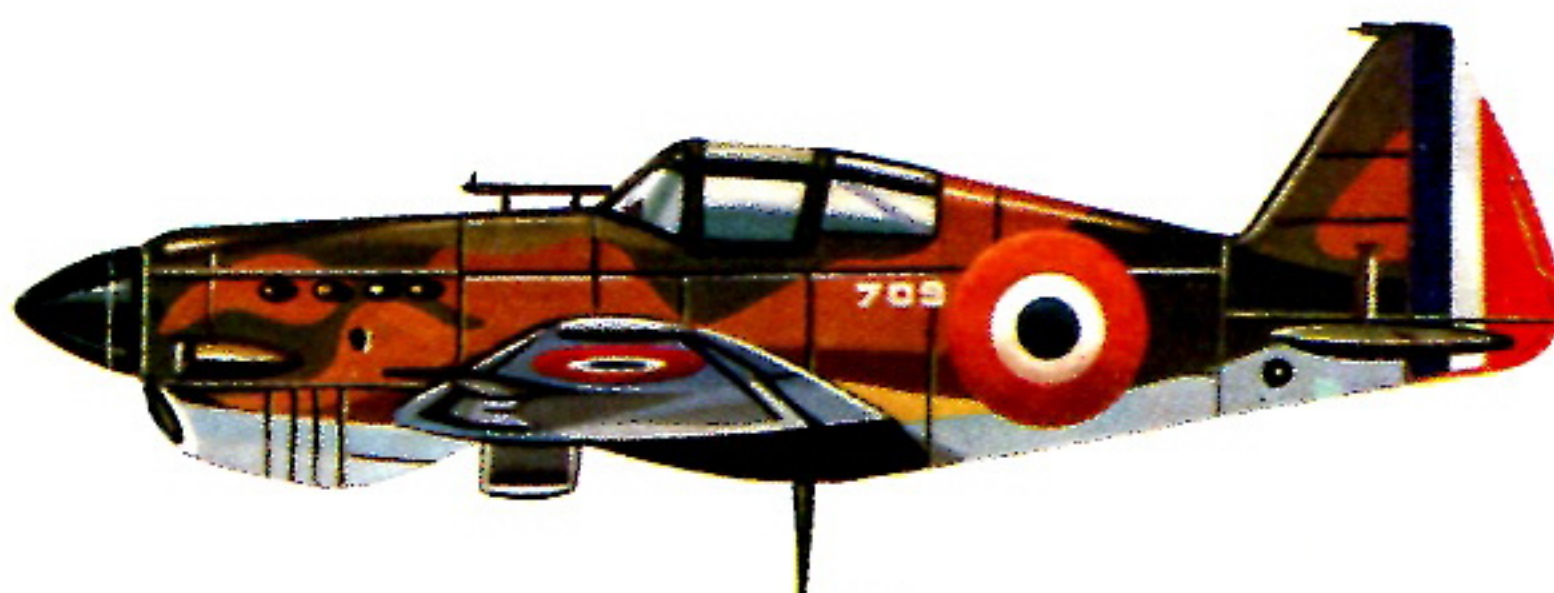
Handley Page ‘Hampden’

Messerschmitt Bf-109

Heinkel He-112

Morane Saulnier MS-406

welijks voorbereid. Alle bluf van maarschalk Goering ten spijt (*'dann wird sich der Himmel über London verdunkeln'*) viel alleen al op technische gronden aan grote bombardementen op Engeland niet te denken: het vliegbereik van de meeste beschikbare Duitse toestellen was er eenvoudigweg niet op berekend; de totale brandstofvoorraden waren te beperkt, de bommen capaciteit was te klein. Er was nóg een belangrijke reden waarom geen der partijen een begin maakte met een krachtadig luchtoffensief. Dat was de onbekendheid met de luchtoorlog. Men had angst voor een escalatie waarvan de gevolgen niet waren te overzien, als men eenmaal begon met bombardementen op vijandelijk grondgebied, waarbij zeker ook burgers zouden worden gedood. En dus onthield men zich daarvan. Mede daarom verklaarden allen 'de burgerbevolking te zullen sparen'. Tekenend in dit verband is ook de houding van de Britse minister van luchtvaart, sir Kingsley Wood, die, toen gesuggereerd werd de Duitse industrie in het Ruhrgebied te bombarderen, verklaarde dat het niet aanging *private property* (particulier eigendom) te vernielen! Maar wat konden de luchtmachten dan nog doen? Men kon oorlogsschepen aanvallen in open water en pamfletten strooien boven vijandelijk gebied. Men deed het beide — met weinig succes. Op 4 september vielen Britse vliegtuigen Duitse oorlogsbodems in de Elbemonding en bij Wilhelmshaven aan. Slechts één kruiser werd licht beschadigd, maar zeven van de

R.A.F. RAID OVER THE RUHR

3,000,000 LEAFLETS DROPPED

The Ministry of Information makes the following announcement: —

On the night of September 4-5 a further extensive reconnaissance was carried out by aircraft of the Royal Air Force over the Ruhr.

More than 3,000,000 copies of a note to the German people were dropped. Our aircraft were not engaged by enemy fighters.

On this and the previous occasion all our aircraft returned safely.

POLISH AEROPLANES OVER BERLIN

vierentwintig vliegtuigen werden neergeschoten. Op 26 september ontdekte de *Luftwaffe* eenheden van de Britse *Home Fleet*, waaronder het vliegtuigmoederschip 'Royal Oak', ten noorden van de Doggersbank. Dertien bommenwerpers vielen aan. 'Modern Brits vliegtuigmoederschip door één Duitse bom te gronde gegaan,' heette het de volgende dag. De piloot van de bommenwerper werd bevorderd en kreeg twee IJzeren Kruisen.

Van links naar rechts: in september 1939 maakte het Engelse ministerie van voorlichting bekend dat de Royal Air Force in de nacht van 4 op 5 september was doorgegaan met het strooien van pamfletten boven Duits grondgebied. De foto in het vliegtuig werd genomen op het moment dat het doel van de tocht bijna was bereikt en de pamfletten door een koker naar buiten werden gegoooid. Naarmate er meer pamfletvluchten werden ondernomen — en de RAF het belang van deze tochten als verkenningsvluchten ontdekte — werd meer aandacht besteed aan de organisatie ervan. Boven het hele Duitse taalgebied, inclusief Praag en Wenen, werd de 'Wolkiger Beobachter' uitgestrooid. In een later stadium ondernam Duitsland een tegenactie; voor verspreiding boven Frankrijk werd daar 'Le journal de Cambonne' gemaakt.

De 'Royal Oak' had echter geen schrammetje. Op 16 oktober meldde een Duitse verkennerschip dat een slagschip (de 'Repulse') de Firth of Forth binnenvoer. Formaties van de *Luftwaffe* gingen erop af; ze mochten echter niet bombarderen als het schip het open water verlaten had. 'De Führer,' zo luidde het bevel, 'wenst niet dat er ook maar één burger wordt gedood.' De Duitsers beschadigden enkele schepen licht, verloren twee vliegtuigen, maar

DE GEVANGENE VAN LUXEMBURG

De 'schemeroorlog' had z'n grimmige en z'n goedmoedige kanten. Luitenant-vlieger Richard Martin van de RAF maakte op wel zeer ongewone wijze met beide kanten kennis, toen hij in december 1939 met twee andere jachtvliegers van zijn squadron twaalf Messerschmitts aanviel. In het tweede deel van *Freedom's Battle* (Hutchinson, Londen), een bloemlezing verhalen over de luchtoorlog, beschrijft Noel Monks de bizarre wederwaardigheden van deze Hurricanepiloot, die om zijn kleine gestalte én zijn strijd lust 'het Verschrikkelijke Kind' werd genoemd.

Het Verschrikkelijke Kind had zichzelf aardig in de nesten gewerkt. Een Messerschmitt-granaat was dwars door zijn oliedruksysteem gegaan. En daar zat hij dan op 20.000 voet hoogte vrijwel hulpeloos te midden van een smerige, slijmerige olietroep, terwijl zijn kist met een snelheid van zo'n 550 km per uur kriskras tussen twaalf vijandelijke toestellen heen en weer schoot. Het kwam niet in hem op de kap van de cockpit terug te schuiven en te springen. Zijn Hurricane had hij immers nog onder controle, dus peinsde hij er niet over z'n kist in de steek te laten. Hij vloog een minuut of wat door, wat bij deze snelheid ongeveer gelijk stond aan een half uur vliegen in de Eerste Wereldoorlog.

Intussen was de cockpit echter vol rook komen te staan. Martin stikte nu bijna. Hij trachtte de

kap iets terug te schuiven om zo wat frisse lucht binnen te krijgen, maar de zaak zat klem. Op dat moment sloeg een tweede Messerschmitt-granaat een vuistgroot gat in de zijkant van de cockpit, op niet meer dan tien centimeter van zijn hoofd. Die granaat bleek een godsgeschenk te zijn. Het Verschrikkelijke Kind, dat op het punt stond om bewusteloos te raken — zijn zuurstofmasker functioneerde allang niet meer — zette zijn mond voor het gat, spuwde een flinke hap olie en rook uit en nam in plaats daarvan een forse teug stratosfeer. Meteen daarop duwde hij de neus van zijn kist naar beneden. Tijdens het dalen moest hij door het granaatgat blijven ademen. Voor hem zat het gevecht er nu definitief op en hij begon uit te kijken naar een redelijke plek om te landen. Hij moest daarvoor het gat naast zich met de hand wat groter maken, want zijn voorruit zat zo dik onder de olie, dat er niets door te zien was.

Via het gat zag hij een aardig stukje vlakke grond in wat volgens hem Frankrijk was. Hij zette zijn kist neer, klauterde uit de cockpit en liep een paar meter het veld in om de olie van zijn gezicht en handen te krabben en zijn longen goed met frisse lucht te vullen. Juist toen hij daarmee bezig was, zag hij een stuk of zes mannen in hem onbekende uniformen komen aanrennen. Versuft als hij was realiseerde hij zich toch dat hij niet in Frankrijk was geland. Hij rende naar zijn gehavende Hurricane, maar werd gegrepen toen hij nog bezig was in de cockpit te klimmen.

Zo maakte het groothertogdom Luxemburg

zijn eerste krijgsgevangene. De jonge Martin werd behandeld als een vorst. Eerst kon hij uitgebreid een bad nemen, terwijl zijn met olie besmeurde uniform meteen naar de stomerij werd gebracht. Terwijl hij op zijn uniform zat te wachten, werd hem gevraagd of hij op zijn erewoord wilde beloven dat hij niet zou trachten te ontsnappen. Daar er op dat moment weinig anders op zat, gaf hij — zij het moppend — zijn woord als officier. Binnen een etmaal was luitenant-vlieger Martin van de RAF wereldberoemd. Als 'de Gevangene van Luxemburg' werd hij van Londen tot Melbourne en van Rio de Janeiro tot Chicago voorpagina-nieuws.

In het kleine groothertogdom zelf kreeg het Verschrikkelijke Kind volledige bewegingsvrijheid. In de stad Luxemburg kon hij gaan en staan waar hij wilde, maar waar hij ook in zijn RAF-uniform verscheen, overal stopte het verkeer. Hij kreeg schrijfkrimp van het geven van ontelbare handtekeningen. Al die overmatige belangstelling begon hem al gauw zo te benauwen, dat hij verlof vroeg om een burgerpak te dragen.

Op een dag ontving Martin wat Engelse kranten en las daarin verhalen over Cobber Kain en zijn oude squadron. Ze verrichtten groots werk. Van dat moment af begon de internering Martin steeds meer de keel uit te hangen. Hij schreef een lange, hoogst ontroerende brief aan zijn squadronleider, Red Knox. Hij legde in dat epistel meer bloot van zichzelf dan ooit iemand van Knoxs mannen had gedaan. Als hij maar weer bij zijn squadron kon zijn om tegen de

Associated Press

nazi's te vechten, dan zou hij de gelukkigste man ter wereld zijn. En zou squadronleider Knox hem weer in het squadron willen opnemen, nu hij, Martin, zich op zo'n stomme wijze had laten interneren? De brief werd besloten met deze zin: 'En nu ga ik naar de burgemeester om mijn erewoord terug te nemen. Ik moet zien uit deze troep te komen of ik word gek. Ik hoop jullie allemaal spoedig terug te zien. Vrolijk Kerstmis.'

En dat was precies wat het Verschrikkelijke Kind deed. Hij stapte naar de burgemeester, zei dat het hem verschrikkelijk speet en zo, maar dat hij eenvoudigweg niet meer bestand was tegen de overdadige gastvrijheid die hij had mogen genieten. Hij moest terug naar zijn squadron om weer aan het werk te gaan. Dus als Zijne Edelachtbare er geen bezwaar tegen had, dan kwam hij nu terug op zijn erewoord om er vervolgens zo snel mogelijk vandoor te gaan.

De burgemeester moest om de woorden van de kleine piloot lachen. Hij had een vaderlijke belangstelling voor hem opgevat en was er erg op gesteld hem als krijgsgevangene te hebben. Dat was trouwens het hele groothertogdom.

Maar de gevangene van Luxemburg meende wat hij zei. Letterlijk op het moment dat het 73ste squadron zich in Rouvres aan de kerstdischaarde, verdween een rustig wandelende Martin in een dikke mist die zich juist over Luxemburg uitbreidde. Gebruik makend van het feit dat er die avond overal feest werd gevierd, wandelde hij door de mist regelrecht Frankrijk binnen.

GEVECHT MET SNEEUW EN IJS

De vluchten in de 'papieren luchtoorlog' waren allermintst een sinecure. Door de destijds beschikbare uitrusting en het materieel in het algemeen werd van het uithoudingsvermogen van de bemanningen dikwijls het uiterste gevergd. Een paar treffende voorbeelden hiervan zijn te vinden in het boek *The War in France and Flanders 1939—1940* van Major L. F. Ellis. Hierin staat een 'raid' in de nacht van 27 oktober beschreven, waaraan vier bommenwerpers van het 51e squadron deelnamen. Alle vier machines moesten door een dicht wolkendek vliegen, terwijl alle bemanningsleden blootstonden aan de felle kou. Verder deed zich op elk der bommenwerpers zo'n zware ijsafzetting voor, dat de toestellen ten dele onbestuurbaar werden. Desondanks werden de opdrachten uitgevoerd. De volgende sobere rapporten liegen er niet om.

Vliegtuig nr. 1: Het glas van de instrumenten zat dik onder het ijs... twee leden van de bemanning waren bewusteloos geraakt... beide motoren waren uitgevallen... op de kap van de cockpit had zich een laag ijs van tien centimeter vastgezet... het staartroer en de stabilisatievlakken zaten muurvast... de radio was bevroren... Het toestel schoot door een paar boomtoppen heen, kwam met een klap neer in een veld, nam een afrastering van prikkeldraad mee, gleed opzij af en kwam tot stilstand tegen een boom... De bemanning klauterde naar bui-

ten en wist met veel moeite een brand in een van de motoren te blussen. Toen klommen de mannen naar binnen en gingen slapen. Gelukkig waren ze in Frankrijk neergekomen.

Vliegtuig nr. 2: De navigator en de marconist moesten om de paar minuten gaan liggen om even te rusten... iedereen was koud tot op het bot... de stuurknuppel en de handles moesten voortdurend worden bewogen teneinde ze niet te laten vastvriezen... Toen het toestel op de thuisbasis aan de grond was gezet, bleek de bemanning niet meer in staat om normaal te denken of te bewegen.

Vliegtuig nr. 3: De gehele stuurinrichting was al gauw bedekt met ijs, dat aangroeide tot een laag van ongeveer vijftien centimeter dik... de schutter in de geschutskoepel was volkomen overdekt met sneeuw en ijs.

Vliegtuig nr. 4: De snelheidsmeter bevroor... op de vloer van de neuskoepel lag sneeuw en de ruiten van de cockpit waren bedekt met ijs... de middelste geschutskoepel bevroor en zat muurvast. Een cilinder knalde uit elkaar en een der motoren viel uit... Tenslotte gaf de captain de bemanning opdracht te springen. Hij besepte niet dat de intercom was uitgevallen, waardoor de staartschutter de order niet doorkreeg en zich aan boord van het toestel bevond, toen dit de grond raakte. De schutter wist via het staartluik te ontsnappen vlak voordat het toestel explodeerde. Daar hij ervan overtuigd was dat zijn makkers nog in het wrak zaten, doorzocht hij tevergeefs de smeulende resten. Tenslotte liep hij naar een dorp — waar hij hen aantrof in een café.

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

De Heinkel, die door Sectie Blauw was onderschept, kwam bij Metz neer. Het toestel stond al in brand en verloor snel hoogte, toen een kluitje Franse Moranes kwam aanraken. Zij waren er zo tuk op om ook nog hun boordwapens te kunnen gebruiken, dat een van hen in de haast het grootste deel van de staart van sergeant C.'s Hurricane meenam. De sergeant gaf een mooi stukje kunst- en vliegwerk te zien door zijn kist toch nog op het vliegveld neer te zetten, hoewel hij met een snelheid van 200 km per uur moest landen om zijn toestel in de hand te kunnen houden. Ik zag hem vlak na dit stuntje en hoewel hij lachte, trilde hij als een espeblad en kon hij nauwelijks samenhangend praten. Ik zag ook zijn kist, een hoogteroer en de helft van zijn richtingsroer waren volledig weggerukt. Het leek wel of die Fransman er speciaal op af was gegaan. Hoe dan ook, de Heinkel was neergeschoten, al kregen we daardoor tot onze walging niet meer dan een derde van de eer.

Een sectie van het 1e squadron, waarvan Pussy formatieleider was, viel de andere Dornier aan op ongeveer dertig kilometer ten noorden van ons vliegveld. Pussy dook als eerste achter op de Dornier. Tegen de tijd dat hij al zijn ammunitie had verschoten, waren de staartschutter en de navigator van de Dornier al met hun parachute afgesprongen, stond er een motor in brand, verloor het toestel hoogte en scheen het vrijwel onbestuurbaar te zijn geworden. Pussy vloog langs de Duitser om zich ervan te overtuigen dat de piloot dood was. Hij zag hem onderuitgezakt achter de stuurknuppel zitten, terwijl zijn hoofd slap naar één kant

JACHTVLIIEGER BOVEN FRANKRIJK

hing. Plotseling echter nam de Dornier gas terug, manoeuvreerde zich achter Pussy en joeg precies vierendertig kogels in diens kist.

Wolken witte rook (die later glycogeen bleek te zijn) kwamen uit zijn motor, die prompt afsloeg. Pussy maakte z'n riemen los en besloot te springen. De rook hield echter plotseling op — kennelijk was er geen glycogeen meer — waarna Pussy zijn riemen weer vastmaakte en het klaarspeelde een geslaagde buiklanding te maken. Inmiddels hadden Killy en S., de nummers 2 en 3 van Pussy's formatie, de Dornier onophoudelijk aangevallen. De Duitser, wiens beide motoren nu in brand stonden, wist een min of meer geslaagde noodlanding te maken. Killy en S. cirkelden nog wat rond boven de plek waar hij was neergekomen en zagen hem wuiven toen ze overvlogen. Daarna keerden ze terug naar het vliegveld. Pussy werd met een auto opgehaald.

De Dornier bleek minstens vijfhonderd kogelgaten te hebben, wat echter als te weinig werd beschouwd, gezien het feit dat drie Hurricanes hem op z'n huid hadden gezeten. Het werd tevens duidelijk dat de piloot zijn stoel moest hebben verlaten om het boordwapen te bedienen waarmee hij Pussy had neergeschoten. We vonden allemaal dat deze Duitser verdraaid goed van zich had afgebeten. Om hem de eer te geven die hem toekwam, besloten we hem een diner aan te bieden. De Franse autoriteiten voelden er eerst niets voor de piloot te

laten gaan, maar na wat heen en weer praten droegen ze hem tenslotte over aan Billy, die we hadden gezonden om hem op te halen.

De Duitser bleek een reserve-vliegerofficier met een behoorlijke ervaring te zijn. Eerst was hij achterdochtig, maar toen hij inzag dat we het goed met hem voorhadden, werd hij toeschietelijker. We onthaalden hem op een diner dat onder de gegeven omstandigheden niet beter had kunnen zijn. Het verliep allemaal heel plezierig, op één pijnlijk incident na. Toen Billy hard om de een of andere grap moest lachen, dacht de Duitser dat er om hem en zijn nederlaag in het luchtgevecht werd gelachen. Hij werd heel ernstig en stortte toen plotseling in. We begrepen dat het helse luchtgevecht en zijn gevangenschap hem te machtig waren geworden en waren over zijn gedrag dus minder verbaasd dan wij normaliter zouden zijn geweest. We brachten hem naar buiten, in de frisse lucht, waar onze gast zich snel herstelde. Hij bood ons zijn excuses aan en voegde eraan toe dat hij zijn buik vol had van de oorlog. Hij verliet ons om één uur 's nachts — toen wij allemaal al aardig de hoogte hadden — met als geschenken een aantal warme kledingstukken. Hij vroeg ons nog tevergeefs of wij er niet voor konden zorgen dat hij naar een krijgsgevangenenkamp in Engeland zou worden overgebracht. En hij verzekerde ons daarbij steeds opnieuw dat als wij door zijn landgenoten zouden worden gevangengenomen, we op net zo'n vriendelijke behandeling konden rekenen als hij van ons had ondervonden.

(Uit 'Fighter Pilot' door Paul Richey; New York, Charles Scribner's Sons, 1941).

deden geen aanval op de 'Repulse', die juist een sluis was binnengevaren.

Op 18 december dreunden tweeëntwintig Britse vliegtuigen op Wilhelmshaven aan, maar 'hoewel men veel oorlogsschepen waarnam, viel men niet aan. Alle schepen lagen binnen, het bombarderen zou het leven van burgers in gevaar hebben gebracht'. En dus keerden de Britten terug. Maar Messerschmitts omzwermde hen. De Duitsers verloren twee vliegtuigen, de Britten twaalf. Dus: hoewel men amper de Duitse grens was gepasseerd, had men meer dan de helft van zijn vliegtuigen aan de Duitse luchtafweer verloren. Uit die ervaring trok de RAF een vèrdragende conclusie: als geen jagers konden wor-

Hierboven: een eskader vliegtuigen van de Royal Air Force op weg voor een verkenningsvlucht boven vijandelijk gebied. Echte luchtslagen werden er nog niet geleverd.

den meegegeven dienden de bommenwerpers te worden gereserveerd voor de nacht.

's Nachts opereerden reeds de vliegtuigen die pamfletten uitwierpen. Hitler deed het één keer — de Britten strooiden maandenlang, van Bremen tot Wenen, miljoenen pamfletten uit, soms in de vorm van een mini-krant: de 'Wolkiger Beobachter'. Het propagandistisch effect was onbeduidend, maar de vluchten waren belangrijk. Schijnbaar slechts pamflet-

ten werpend, verkenden de vliegers vijandelijk grondgebied bij nacht, testten de aanvliegroutes, tekenden luchtafweer en vliegvelden in, spoorden de gevarenczones en markante herkenningspunten op. Met de pamfletvluchten deden duizenden vliegers ervaring op. Samenvattend: de luchtoorlog leverde in directe zin weinig resultaat op. Noch de Duitse vloot, noch het Duits moreel liep schade op. Maar de aanvallen op de vloot leerden de kwetsbaarheid van de bommenwerpers overdag — de pamfletvluchten bewezen de veiligheid van de nacht. Deze ervaring legde de grondslag voor de Britse luchtstrategie in de komende jaren: nachtaanvallen, die zouden leiden tot de vernietiging van tal van steden.

DE AANSLAG IN DE
BÜRGERBRÄUKELLER
8 NOVEMBER 1939

BOM IN HET BIERHUIS

HENK SUËR

Ook op 8 november 1939 herdacht Hitler in de 'Bürgerbräukeller' de putsch van 1923.

Tien minuten na zijn vertrek ontplofte achter het sprekerspodium een bom en richtte een enorme ravage aan.

Links: de toen 36 jaar oude, ongehuwde schrijnwerker Georg Elser werkte meer dan dertig nachten om de bom te plaatsen die Hitlers einde had moeten brengen.

Rechts: de met oneindig geduld geïnstalleerde bom maakte zeven slachtoffers onder de aanwezigen in het bierhuis.

Hitler zelf woonde de staatsbegrafenis bij.

Elk jaar opnieuw stroomde op 8 november de *Bürgerbräukeller* in München vol met de *alte Kameraden*. Ze herdachten dan de putsch van 1923, toen Hitler met zijn stoottroepen het enorme bierhuis aan de Rosenheimerstraat was binnengedrongen om op een politieke vergadering de nationale revolutie uit te roepen. Hoogtepunt van het jaarlijkse feest was steeds een lange, veelal anderhalf uur durende redevoering van de Führer, waarin hij het glorierijke verleden van de partij in herinnering placht te brengen en de zegeningen die het nationaal-socialisme over Duitsland en de wereld zou uitstorten breed placht uit te meten.

Maar in november 1939 zag het ernaar uit dat Hitler verstek zou moeten laten gaan. Hij had werkelijk wel wat anders aan zijn hoofd. Enkele weken tevoren had hij bevel gegeven op 12 november de grote aanval in het Westen in te zetten. Zijn generaals waren hevig tegen dit plan gekant: men was nog lang niet klaar met de voorbereidingen. Maar Hitler wilde doorzetten. Toen echter op 7 november de weerberichten ongunstig werden, besloot hij de aanvalsdatum te verschuiven. Op de volgende zou hij een besluit nemen omtrent een nieuwe datum.

Tussen de bedrijven door kon hij nog juist naar München. Volgens het ritueel van elk jaar zou hij zijn toespraak om half negen 's avonds beginnen en tot rond tien uur spreken. Onder de krijgshaftige klanken van de muziek hield hij zich daarna nog op met de hem adorerende vrienden van weleer. Ditmaal echter verscheen hij prompt om acht uur in de *Bürgerbräukeller*, begon om tien over acht zijn toespraak en had nog geen uur gesproken, toen hij snel een einde aan zijn rede maakte. Omringd door zijn lijfwacht verliet hij — onder luid *Sieg-Heil*-geroep — de zaal. Hij spoedde zich naar het station om de speciale trein te halen die om half tien naar Berlijn zou vertrekken.

De zaal was nog vol lawaai en opwinding, toen om twintig over negen, tien minuten na zijn vertrek, een bom ontplofte vlak achter het sprekerspodium waar Hitler gestaan had. Zeven oud-strijders werden gedood, tientallen gewond. Het was meer dan duidelijk dat Hitler het doelwit van de explosie geweest was.

Op hetzelfde moment dat Hitler het bierhuis in München was binnengegaan, stond bij de grenspost Kreuzlinger Tor in Konstanz een onopvallend geklede man toe te kijken hoe de wacht werd afgelost. Hij drentelde wat rond en naderde tussen twee douaneposten de grens. Toen hij ergens uit een radio de toespraak van Hitler hoorde, bleef hij een tijdje staan luisteren. Hij werd steeds nerveuzer. De douanebeambten stootten elkaar aan en op een gegeven ogenblik, tegen kwart voor negen, vonden zij het raadzaam de vreemde grensganger voor een nader onderzoek naar de wachtpost te brengen. De grenswacht onderzocht 's mans papieren. Voor hen stond, asgrauw en bevend, Georg Elser, 36 jaar, ongehuwd, schrijnwerker.

Bij fouilleren vond men allerlei belastende voorwerpen: ontstekingsmateriaal voor een bom, een insigne van de *Rotkämpferbund*, papieren met de namen van wapen- en munitie-

firma's en ook nog een prentbriefkaart van de *Bürgerbräukeller*. Op het moment dat de tijdbom zijn verwoestende werking deed, nam de grenswacht in Konstanz de man gevangen die de bom geplaatst had.

Hij werd naar München overgebracht, waar de Gestapo zich over hem ontfermde. Hij bekende, maar bleef bij zijn verklaring dat hij alleen verantwoordelijk was voor de aanslag; hij had van niemand opdracht gehad en niemand had hem geholpen.

Toen Himmler de processen-verbaal onder ogen kreeg, riep hij uit: 'Welke idioot heeft die gemaakt?' Hij kon onmogelijk geloven dat Elser de aanslag alleen had gepleegd en was ervan overtuigd dat de Britse geheime dienst erachter zat. Afgezien van het ontbreken van enig bewijs in die richting kwam deze redenering de Duitse propaganda goed van pas als verklaring voor de ontvoering door de *Sicherheitsdienst* van twee Britse agenten op Nederlands gebied in de omgeving van Venlo op de dag na de aanslag. Er zou een groot proces moeten plaatsvinden, waaruit zonneklaar zou blijken dat de buitenlandse mogendheden en de Duitser Elser hadden samengespannen om Hitler uit de weg te ruimen. Dat proces zou echter pas na de oorlog kunnen plaatsvinden. Elser verdween, evenals de twee Britten, *major* Stevens en *captain* Payne Best, in een concentratiekamp, waar ze in opdracht van Himmler met zorg behandeld werden om op elk gewenst moment voor het grote schouwtoneel te kunnen verschijnen.

Dat Hitler op zo'n wonderlijke manier de dans was ontsprongen, bracht velen op de gedachte dat hier geen sprake was van toeval. Ook in Duitsland geloofden velen dat de SS een vernuftig plan had beraamd om tijdens een beslissende fase van Hitlers optreden de publieke opinie te beïnvloeden. Een aureool van onkwetsbaarheid zou zijn gezag en populariteit verhogen; ook de weifelende generaals die hem ongaarne volgden in zijn krijgsplannen, zouden door de knieën gaan.

Zo hing om deze aanslag weldra een even geheimzinnig waas als om de Rijksdagbrand. Ook na de oorlog deden in de wereldpers de meest fantastische verhalen de ronde, waarin dan zogenaamd 'de waarheid werd onthuld'. Zowel de officiële geschiedschrijving als de bizarre mythen in de pers zijn in het najaar van 1969 geconfronteerd met de nuchtere feiten van een wetenschappelijk medewerker van het *Institut für Zeitgeschichte* te München, dr. Anton Hoch. Hij kwam op overtuigende wijze tot de conclusie dat Elser in zijn eentje de aanslag pleegde, zonder opdracht en zonder complot.

De op 4 januari 1903 in Hermaringen geboren Georg Elser was als timmerman en meubelmaker zeer bekwaam. De nijvere, rustige Elser sympathiseerde sterk met de communistische partij. Het plan voor een aanslag kwam in de herfst van 1938 bij hem op, toen hij tot de overtuiging kwam dat Hitler regelrecht op een oorlog afstevende. De jaarlijkse bijeenkomst in München leek hem een geschikte gelegenheid te bieden; al in 1938 reisde hij erheen om de situatie op te nemen en de gang van zaken bij Hitlers optreden te observeren. Kort daarna trad hij in dienst bij een bouw-

firma die met springstoffen werkte; later ging hij werken in een steengroeve. Niet alleen kon hij op die manier voldoende springstof, slaghoedjes, ontstekingspatronen en ontstekingsdraad verzamelen, ook deed hij ervaring op met het werken daarmee. Tijdens de paasdagen van 1939 ging hij opnieuw naar München om de maten op te nemen van de zuil bij het sprekerspodium — hij had al bij zijn eerste bezoek besloten daar zijn bom te plaatsen — en schetsen te maken.

Terug in de steengroeve kreeg hij een zware steen op zijn voet. Dat gaf hem nog meer tijd voor zijn ontwerpen en experimenten. Dageelijks was hij aan het knutselen. Zijn handigheid met uurwerken — hij had rond 1930 een tijdlang in een uurwerkfabriek gewerkt — kwam hem goed van pas. Als men hem vroeg wat hij toch aan het doen was, zei hij dat hij met 'een uitvinding' bezig was.

Half juli was hij klaar met de ruwe voorbereidingen. Begin augustus — zijn voet was weer hersteld — vond hij een kosthuis in München. Zijn materiaal voerde hij mee in een grote houten kist met dubbele bodem. In de *Bürgerbräukeller* was hij gauw bekend als stamgast. Meer dan dertig nachten tussen half augustus en eind oktober liet hij zich 's avonds ongemerkt insluiten, werkte als een bezetene en verliet 's morgens weer het gebouw. In de houten betimmering van de zuil zaagde hij een onzichtbaar scharnierende deur. In de zuil hakte hij een gat van 80 bij 80 cm. Opdat de zuil bij een eventueel kloppen niet hol zou klinken, bekleedde hij de betimmering met een loden plaat. Het vrijgekomen puin verzamelde hij zorgvuldig en nam het 's morgens in een tas mee.

Op 1 november was het gat groot genoeg en bracht hij de springstof op zijn plaats, de volgende nacht de munitie en de slaghoedjes. De derde november had hij tegenslag: de deur was gesloten toen hij arriveerde. De vierde bleken zijn klokken — hij had er voor alle zekerheid twee in zijn schema ingebouwd — te groot. Op 5 november had hij dat veranderd en die nacht bracht hij de klokken op hun plaats, stelde de uurwerken in en stelde de bom scherp. Volgens berekening moest deze op 8 november om 21.20 exploderen. Op 6 november verliet hij München en reisde naar zijn zuster in Stuttgart. Hij schonk haar zijn eigendommen en vertelde dat hij 'über den Zaun' (over de grens) moest. Zijn geld was volledig op en hij kreeg van haar 30 mark voor de treinreis. Nog één keer ging hij terug naar München. De nacht van 7 op 8 november bracht hij weer in de *Bürgerbräukeller* door om nogmaals alles te controleren.

De bom faalde niet. Het toeval wilde slechts dat de vogel was gevlogen op het moment van de ontploffing. Alle ingenieuze vondsten en moeizame en knappe voorbereidingen waren voor niets geweest.

Toen de nazi's zich realiseerden dat het spel verloren was, werd Georg Elser op 9 april 1945 in het concentratiekamp Dachau 'op het hoogste bevel' vermoord. Op diezelfde dag ondergingen admiraal Canaris, generaal Oster, dominee Dietrich Bonhoeffer en vele anderen hetzelfde lot. Deze droevige eer was de kleine, bescheiden, onopvallende Georg Elser nog wél beschoren.